

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Bakalářská práce

**Kolektivizace zemědělství ve vzpomínkách pamětníků a
pamětnic**

Kateřina Benešová

© 2022 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Kateřina Benešová

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Kolektivizace zemědělství ve vzpomínkách pamětníků a pamětnic

Název anglicky

Collectivization of agriculture in the memories of witness and witnesses

Cíle práce

Bakalářské práce zkoumá historickou událost, kterou je proces kolektivizace zemědělství v Československu. V obecné rovině jsou vyjádřeny historické důvody a průběh tohoto procesu. Konkrétně se práce zabývá vzpomínkami jedinců, jejichž rodiny byly kolektivizačním procesem postiženy. Orálně historické rozhovory mohou ozřejmit, jak se na tuto událost dnes vzpomíná a jaké důsledky s sebou nesla. Tvoří tak kostru pro cíl práce, kterým je zjištění, jak zasáhla kolektivizace zemědělství do každodennosti vybraných jedinců a jak je tato událost hodnocena.

Metodika

K dosažení cíle bude využito kvalitativně orientovaného výzkumného šetření. Konkrétně metoda oral-history. Technikou sběru dat budou orálně-historické rozhovody, které budou probíhat s vybranými pamětníky a pamětnicemi.

Doporučený rozsah práce

30–40 stran

Klíčová slova

Kolektivizace, zemědělství, socialismus, oral–history.

Doporučené zdroje informací

BĚZINA, Vladimír. Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960. 1. Praha: Stilus Press, 2010. ISBN 978–80–87122–04–4.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005. ISBN 80–7367–040–2.

JECH, Karel. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978–80–7021–902–7.

MŮCKE, Pavel a Miroslav VANĚK. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie. 2. Praha: Karolinum, 2015.

ROKOVSKÝ, Jaroslav a Libor SVOBODA. Kolektivizace v Československu. 1. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013. ISBN 978–80–87211–96–0.

Předběžný termín obhajoby

2021/22 ZS – PEF

Vedoucí práce

PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 26. 11. 2021

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 28. 11. 2021

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 10. 03. 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Kolektivizace zemědělství ve vzpomínkách pamětníků" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 15.03.2022

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Sandře Kreisslové, Ph.D. za čas, který do vedení této práce investovala, za rady a pomoc se vznikem této bakalářské práce. Dále bych ráda poděkovala zúčastněným pamětníkům, za jejich ochotu a vstřícný přístup k práci. Nejvíce děkuji své rodině a přátelům za jejich podporu.

Kolektivizace zemědělství ve vzpomínkách pamětníků a pamětnic

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce se v obecné rovině věnuje procesu kolektivizace zemědělství v Československu. Konkrétně se zaměřuje na otázku, jakým způsobem tento proces zasáhl a následně ovlivnil životy hospodářů. Jako výzkumná kvalitativní metoda byla využita metoda orální historie. Základem se staly biograficko-narativní rozhovory s pamětníky, kteří se do zemědělského prostředí narodili a následně v zemědělském sektoru pracovali či stále pracují. Bakalářská práce tudíž pracuje s pamětnickými reflexemi, tedy ukazuje, jak na daný proces v současné době vzpomínají a jak ho hodnotí doboví svědci.

Klíčová slova: kolektivizace, zemědělství, JZD, hospodářství, komunistický režim, orální historie

Collectivization of agriculture in the memories of witness and witnesses

Abstract

The presented bachelor thesis deals in general with the process of collectivization of agriculture in Czechoslovakia. Specifically, it addresses the question of how this process has affected and subsequently affected the lives of farmers. The oral history method was used as a research qualitative method. Biographical-narrative interviews with witnesses who were born into the agricultural environment and subsequently worked or still work in the agricultural sector became the basis. The bachelor's thesis therefore works with witness reflections, as it shows how the process is currently remembered and how it is evaluated by contemporary witnesses.

Keywords: Collectivization, agriculture, UAC, economy, communist regime, oral history

Obsah

1 Úvod.....	10
2 Cíl práce a metodika	11
2.1 Orální historie – historický kontext vzniku metody.....	11
2.2 Metodologie orální historie	13
2.3 Rozhovor, životní příběh.....	14
2.3.1 Příprava a vedení rozhovoru	16
3 Dosavadní stav studia zkoumané problematiky.....	19
4 Teoretická východiska	21
4.1 Paměť, resp. paměť kolektivní.....	21
4.2 Minulost/přítomnost.....	23
4.3 Každodennost.....	24
4.4 Socialistická každodennost	25
5 Vlastní práce.....	27
5.1 Průběh vlastního výzkumu	27
5.2 Biogramy pamětníků.....	29
5.3 Analýzy a interpretace rozhovorů	31
5.3.1 Vzpomínky na dětství a cesta k hospodářství.....	31
5.3.2 Vzdělání	34
5.3.3 Proces kolektivizace a vznik družstev	37
5.3.4 Vstup do družstva a hodnocení procesu kolektivizace	43
5.3.5 Rodinný a pracovní svět pamětníků.....	49
5.3.6 Život po revoluci 1989.....	53
6 Závěr.....	57
7 Seznam použitých zdrojů	59

1 Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zabývá procesem kolektivizace zemědělství v Československu. Kolektivizační proces začal brzy po uchopení moci komunisty dne 28. února 1948. Restrukturalizace venkova, znemožňování soukromého hospodaření a vyvíjený nátlak na vstup do jednotných zemědělských družstev (JZD), významně zasáhly do každodenního života zemědělců a hospodářů. Tato práce se zabývá pamětnickými reflexemi, tedy otázkou, jakým způsobem tento proces zasáhl a následně ovlivnil životy hospodářů a jak na něj z pohledu dneška vzpomínají. Pro získání dat pro účely této práce byla zvolena metoda oral history.

Práce je rozdělena do tří částí. Po úvodní části následuje kapitola Cíl práce a metodika. Zde je stanoven cíl práce a představena metoda orální historie. Dále je představen dosavadní stav bádání, resp. literatura, která se zabývá tématem kolektivizace v Československu. Navazující částí práce je kapitola vymezující teoretická východiska. Jsou zde vymezeny hlavní pojmy a koncepty jako kolektivní paměť, každodennost, resp. každodenní život za socialismu. Praktická část práce uvádí reflexi průběhu výzkumu. Zde autorka popisuje výzkumný vzorek, postup pořizování a zpracování rozhovorů, případná úskalí terénního výzkumu. Nejobsáhlejší kapitolu tvoří část založená na analýze a interpretaci získaných dat. Zde jsou výpovědi pamětníků zasazeny do historického kontextu. Součástí závěru práce je zodpovězení výzkumných otázek a zhodnocení výzkumného šetření.

2 Cíl práce a metodika

Zkoumaným předmětem bakalářské práce je proces kolektivizace zemědělství v Československu. Na tuto historickou událost je nahlíženo prostřednictvím vzpomínek dotazovaných pamětníků. Cílem práce je zjistit, jak pamětníky proces kolektivizace poznamenal, jakým způsobem změnil jejich životy a jak na období procesu vzpomínají z pozice „dnes a tady“.

Hlavní výzkumná otázka zní:

Jak pamětníci, kterých se dotkl proces kolektivizace zemědělství, reflektují z dnešního pohledu tento proces?

Výzkumné podotázky jsou následující:

- 1) Jakým způsobem byla ovlivněna každodennost zemědělskou kolektivizací z pohledu pamětníků?
- 2) Jak vzpomínají pamětníci na pracovní svět po vstupu do družstva?
- 3) Jak pamětníci hodnotí porevoluční restituce?

K dosažení výzkumného cíle bakalářské práce byla aplikována metoda orální historie. Provedeny byly biograficko-narativní rozhovory s pamětníky, díky nimž lze získat subjektivní názory na zkoumanou problematiku. Tyto rozhovory poskytují osobité prožitky jak individuálních, tak společenských a kolektivně-historických událostí. Jedná se o narativní rozhovory, které spočívají v převyprávění životního příběhu pamětníka. V případě daného výzkumu šlo o osoby, které zažily proces kolektivizace. Blíže bude samotný výzkumný vzorek a průběh výzkumu popsán v samostatné kapitole praktické části. Následuje podkapitola, která přibližuje historii a metodologii zvolené metody.

2.1 Orální historie – historický kontext vzniku metody

Orální historie je jednou z kvalitativních výzkumných metod. Uplatňuje se v případech, kdy badatel zkoumá aspekt minulého dění, jenž má dosud žijící svědky a zúčastněné. Jádrem orální historie je paměť. Tvoří ji lidská minulost popsána vlastními slovy. Badatel čerpá z ústního sdělení dotazovaných (narátorů), kteří byli svědky zkoumané události nebo procesu dané doby, kterou badatel zkoumá. Individuální prožitky narátorů

vypovídají o osobních postojích narátora a o zkoumaném aspektu obecně.¹ Orální historie „dává slovo“ opomíjeným vrstvám společnosti. Zajímají ji dějiny „psané zdola“, každodennost, individuální prožitky apod. Zjištěné prožitky a postoje dále analyzuje a sleduje odlišnosti, které díky jedinečnosti každého člověka získává. V závislosti na odlišnosti každého jedince, dochází ke komparaci, která je při užití této metody zcela nezbytná.²

Často používaným termínem je termín *oral history*, který pochází ze Spojených států amerických. Největší rozmach tohoto směru nastal po druhé světové válce. Novinář a historik Allan Nevis se zasloužil o uchycení orální historie jako součásti kvalitativního výzkumu. Se svým žákem a kamarádem Louistem Starrem založili historicky první orálně-historické centrum na Kolumbijské univerzitě v roce 1948. Centrum s názvem Columbia Oral History Research Office mělo za cíl shromažďovat zvukové a tištěné materiály a dále je poskytovat badatelům. Druhý proud orální historie vznikl na univerzitě v Chicagu. Orientoval se, na rozdíl od proudu ze Spojených států, na výzkum mezi nižšími společenskými vrstvami. Zakladatelem tohoto proudu je William Thomas. Své žáky údajně motivoval heslem: „Opusťte knihovny, vzhůru do terénu!“³

Nejprve se k záznamu rozhovorů během výzkumů používal fonograf. Největší pokrok metody mohl nastat až s rozvojem potřebné záznamové techniky. Legitimní metodou historické vědy se orální historie stala v osmdesátých letech 20. století.⁴ Postupně se z Ameriky začala dostávat do Západní Evropy, Latinské Ameriky, Asie, Afriky, Austrálie a Oceánie. Příručkou pro historiky z celého světa se stala kniha *The Voice of the Past: Oral History* od britského historika Paula Thompsona z roku 1978.⁵ V roce 1996 byla ve švédském Götteborgu založena mezinárodní asociace orální historie (International Oral History Association – IOHA). Asociace má své webové stránky, vydává vlastní zpravodaj, organizuje mezinárodní konference a podporuje kolegy z chudších zemí. Tvoří tak prostředí pro mezinárodní projekty a výměnu zkušeností. Každé dva roky se členové asociace setkají v předem určené zemi. V roce 2010 se mezinárodní konference konala v Praze. Největší ohlas měly sekce, které analyzovaly paměť válek, totalitních režimů, migrací, exilu a dějin

¹ VANĚK, M., P. MŮCKE a H. PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 11-14.

² VANĚK, M. a P. MŮCKE. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 12-13.

³ Tamtéž, s. 28-30.

⁴ VANĚK, M. a kol. *Sto studentských revolucí*. 1. Praha: Karolinum, 2019, s. 9-10.

⁵ VANĚK, M., P. MŮCKE a H. PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 33.

práce. V českém prostředí byl v roce 1990 založen Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, který se zabývá výzkumem českých a československých dějin po roce 1938. V roce 2000 bylo pod záštitou Ústavu založeno Centrum orální historie (COH). Jeho hlavní činnost je zaměřena na bádání o nedávné minulosti zprostředkované orálně-historickým výzkumem. Zaměřuje se na sféry života naší společnosti, které jsou méně zmapované. Vedle výzkumu se COH soustředí také na vzdělávací činnost, poskytuje teoreticko-metodologické konzultace a servisní služby badatelům.⁶

V roce 2007 byla založena Česká asociace orální historie. Vznikla za účelem podpory a prezentace výzkumů a projektů vedených metodou orální historie. Mezi její hlavní cíle patří: ochrana orální historie před nevědeckým používáním, důsledné zastávání etických pravidel výzkumu, pomoc nově vzniklým institucím a náležitá informovanost, vedení informačního webového portálu a specializovaného časopisu a propojení s archivem svědectví pamětníků o naší nedávné historii.⁷

Mezi obecné aspekty pro existenci orální historie patří zájem o nedávnou minulost, o níž mohou doposud žijící svědkové vyprávět. Metoda oral history nepovažuje písemné prameny o minulosti za nadřazené a zpochybňuje jejich postavení. Dává vždy přednost ústnímu sdělení dotázaných respondentů. Předmětem zájmu jsou jejich prožitky, které jsou stavebním kamenem pro badatelův výzkum.⁸

2.2 Metodologie orální historie

Metoda orální historie se využívá v řadě humanitních a společenských vědních oborů k zachycení, analýze a interpretaci prožitku jedince. Badatel musí být otevřený k osobitému a subjektivnímu vyprávění pamětníka. Kladným přístupem vybuduje v pamětníkovi důvěru, která je při vyprávění životního příběhu klíčová. Badatel svými otázkami napomáhá k vytvoření jedinečného historického pramenu.

Před zahájením výzkumu se badatel musí náležitě vzdělat ve zkoumané problematice. Je potřebná při provádění samotných rozhovorů. Výzkumník tím ukáže náklonnost k oslovenému pamětníkovi. Porozumí životnímu příběhu, který si následně začlení do

⁶ Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.i.v. [online]. Praha: rinovo, 2022 [cit. 2022-01-07]. Dostupné z: <https://www.usd.cas.cz>

⁷ O nás. Česká asociace orální historie [online]. Praha: WordPress, 2022 [cit. 2022-03-14]. Dostupné z: <http://www.coha.cz/o-nas/>

⁸ VANĚK, M., P. MÜCKE a H. PELIKÁNOVÁ. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 47.

historických souvislostí. Nežli začne pamětník vyprávět svůj životní příběh, je seznámen s prací, cílem a postupem výzkumu. Tak jako každý člověk, je i každé vyprávění individuální. Naslouchání patří mezi hlavní role badatele. Někteří pamětníci mají s monologickým proslovem potíže a v takové situaci musí badatel pamětníkovi pomoci. Stále je však kladen důraz na narativnost. Rozhovor může mít i druhou fázi, která využívá doplňující otázky výzkumníka. Tato fáze má funkci upřesňující a konkretizující. Výzkumník se ptá na části z vyprávění, které jsou potřeba upřesnit nebo rozvinout. Otázky také mohou směřovat k tématům, které se ve vyprávění opakují či jim narátor přiřadil prioritu. Lze z toho usuzovat, že zmíněné priority hrají v životě pamětníka podstatnou roli.

2.3 Rozhovor, životní příběh

Hlavními formami využití orální historie jsou pro historika rozhovory a životní příběhy. Rozhovor (interview) je založen především na budování vztahu mezi výzkumníkem (tazatelem) a dotazovaným (narátorem). Měl by mít formu nenuceného rozhovoru. Výzkumník pokládá za důležité získat v narátorovi důvěru. Kvalitně realizovaný rozhovor je předpokladem pro další postup v orální historii.⁹

Rozhovor se zpravidla váže k určité historické události, kterou dotazovaný zažil. Má na ni tak svůj názor a zaujímá k ní svůj vlastní postoj. Tazatel klade své otázky tak, aby udržel dotazovaného u zkoumaného tématu a získal tak maximum potřebných informací. Zájem o osobnost interviewovaného se však nesmí stát okrajovou. Tazatel musí jevit zájem jak o narátorovy odpovědi, tak o něj, jako o člověka. Při rozhovoru zasahuje tazatel do rozhovoru častěji. Otázky, které pokládá, jsou konkrétní a specifické. Stále musí dbát na subjektivní přístup a postoj dotazovaného na sledovanou událost. Chybí-li badatelovi některé informace z prvního rozhovoru, snaží se kontaktovat narátora pro další setkání.¹⁰

Orálně-historické interview se nejčastěji používá při omezeném časovém rozmezí. Tedy při vzniku střednědobých a krátkodobých projektů či odborných článků. U diplomových prací se doporučuje realizace celých životopisných příběhů. Ty dávají větší možnost uchopení zkoumané problematiky z více úhlů.¹¹

⁹ VANĚK, M., P. MÜCKE a H. PELIKÁNOVÁ. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 76-85.

¹⁰ VANĚK, M. a P. MÜCKE. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 101-102.

¹¹ Tamtéž

Při vyprávění životního příběhu neboli *life story* subjekt není omezován připravenými otázkami. Je vyzván ke zcela volnému vyprávění. Německá socioložka Rosenthalová, podle které významové struktury při dotazování zůstanou skryté, považuje právě tento postup za výhodný. Volné vyprávění napomůže odhalení celé historie narátora. Pro realizaci narativního rozhovoru existuje více modelů. V německé jazykové oblasti jsou odborníky na tuto problematiku sociolog Fritz Schütze a rakouský historik Reinhard Seider. Němečtí specialisté dělí životopisné vyprávění na narrative Befragung (narativní dotazování), biographische Forschung (biografický výzkum) a narratives Interview (narativní rozhovor).¹²

Vedení rozhovoru při vyprávění životního příběhu může probíhat dvěma postupy a to buď chronologickým nebo strukturovaným. Chronologický postup vyhovuje více začínajícímu tazateli, neboť se může snáze orientovat v probíhajícím rozhovoru. Je také vhodný pro narátory ve starším věku. Ti mohou vyprávět dle svého pohledu na svět a nemusí usilovně přemýšlet nad pokládanými otázkami. Chronologický postup sleduje narátorův průběh života od dětství až do současnosti nebo určitého historického momentu. V průběhu vyprávění se postoje narátora mohou měnit. Tyto změny se objevují převážně u těch, kteří zažili totalitní režim a zaujímali v něm společenské, profesní či mocenské postavení. Narátor jednotlivé etapy svého života rozřazuje dle svého soudu na důležité a nedůležité, pozitivní a negativní a dle toho je taktéž vypráví. V totalitním režimu byl každý na základě svého životopisu „posuzován“, případně souzen. Proto narátor často nechce být otevřený a sdílný. Tazatelovým úkolem je získat v pamětníkovi důvěru, ujistit ho o bezpečnosti a opravdovém zájmu o jeho životní příběh.¹³

Strukturovaný postup ve vyprávění životního příběhu je používán při dotazování těch narátorů, kteří jsou ze své profese, funkce či postavení zvyklí na rozdělení a ucelení svých životních etap. Mají však tendence vyprávět pouze o těch částech jejich života, které hodnotí za úspěšné. Tazatel v této chvíli musí narátorovi vysvětlit, že důležitá je právě ona komplexnost a celistvost celého jeho života. Tazatel také narátora ujistí, že žádná část jeho života nebude předmětem hodnotícího soudu. V prvním rozhovoru by měl tazatel nechat co největší prostor pro vyprávění dotazovanému. Při rozhovoru druhém by se již zaměřit na opomíjené části pamětníkova života. Při setkání s kritičností, hodnocením a popisu postoje

¹² VANĚK, M. a P. MÜCKE. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 201, s. 102-103.

¹³ VANĚK, M. a P. MÜCKE. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 76-82.

k minulosti narátorem, by měl tazatel přistupovat velice taktně. Nejschůdnější cestou se jeví nechat pamětníka nějaký čas „hodnotit“. Požádat o vysvětlení předmětů jeho kritiky, chtít je vysvětlit a přiblížit. To přivede narátora k nenásilnému vyprávění.¹⁴

2.3.1 Příprava a vedení rozhovoru

Orálně-historický projekt si žádá tazatelovu orientaci ve zkoumané problematice. Tazatel v přípravné fázi získává informace z dostupných zdrojů, kterými jsou odborné publikace, studie, dokumenty z archivů, soukromých sbírek apod. Před zahájením projektu by se měl zorientovat v historických souvislostech sledovaného období. Pokud se projekt zaměřuje na konkrétní místo, pak by měl znát souvislosti i k onomu místu. K úspěšnému porozumění narátorovi je vhodné znát pracovní termíny související s tématem. Touto domácí přípravou tazatel projeví úctu k narátorovi. To se může stát prvním krokem k vytvoření důvěrného vztahu, který je pro orální rozhovor velmi důležitý.¹⁵

Dále si tazatel vybere narátory, které následně osloví buď písemně nebo telefonicky. Hned na počátku se mohou objevit překážky. Narátor může být vůči poskytnutí rozhovoru hned z několika důvodů skeptický či neochotný. Důvodem může být odpor vůči zkoumané problematice, špatné vzpomínky na minulost, na politickou situaci či neochota sdílet osobní postoj. Může to být také fyzický či psychický stav, věk, obavy, špatné zkušenosti i výmluvy. V takovém případě se doporučuje, pokud je to možné, uskutečnění přípravného rozhovoru. Ten se koná například dva týdny před dnem rozhovoru. Prodiskutují se prvotní informace a pamětník je seznámen s projektem, jeho cílem, smyslem, postupem. Důležité je v tomto případě i osobní setkání s tazatelem. Setkání „tváří v tvář“ je vždy osobnější než pouze na dálku. Tento přípravný rozhovor se doporučuje obecně, i s narátorem, který s rozhovorem souhlasí ihned. Má být jen krátký a stručný. O životní příběh a veškeré detaily bude pamětník požádán až při nahrávání rozhovoru.¹⁶

Rozhovor s každým narátorem může probíhat v několika fázích. Dle Alexandra von Plata mohou být až čtyři. Jednotlivé fáze se nemusí nutně rovnat počtu uskutečněných sezení. Například druhá a třetí fáze mohou proběhnout během jednoho setkání. Důvodem

¹⁴ VANĚK, M. a P. MÜCKE. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 76-82.

¹⁵ VANĚK, M., P. MÜCKE a H. PELIKÁNOVÁ. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 85-89.

¹⁶ VANĚK, M. a P. MÜCKE. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 111-123.

takového zkrácení může být časové či finanční omezení. Rozhovor však musí proběhnout minimálně ve dvou fázích.¹⁷

První fáze proběhne na předem domluveném místě v daný čas. Po vyzvání pamětníka k vyprávění životního příběhu by měl pamětník, v ideálním případě, převyprávět bez přerušování celý svůj životní příběh. Ve většině případů se však pamětník nerozpomene, není si jist, jak pokračovat nebo se dostal k citlivému tématu. V takovém případě je zapotřebí narátorovi pomoci. Položit mu otázku nebo ho vyzvat, ať ve vyprávění pokračuje dál. Položené otázky by měly být otevřené, takové, aby na ně pamětník nemohl odpovědět pouze *ano* či *ne*. V první fázi rozhovoru by pamětník měl mít volný prostor k vyprávění. Tazatel musí být ve střehu a vždy umět vhodně zareagovat na vzniklé situace. Měl by mít toleranci ke chvíli ticha, kdy pamětník vzpomíná nebo se zamyslí. Během vyprávění si tazatel dělá poznámky k tématům, která mu z pamětníkova vyprávění nejsou srozumitelná. Může se na jejich vysvětlení zeptat již při prvním rozhovoru nebo mu poslouží jako podklad do rozhovoru druhého.¹⁸

Druhá fáze rozhovoru by měla připomínat dialog nebo až interview. Tazatel chce získat více informací o tématech, které pamětník zmínil během jeho vyprávění v prvním rozhovoru. Zajímá se o podrobnější informace, souvislosti, vzpomínky a osobní stanoviska. Pokud se tazatelovi podařilo v první fázi rozhovoru navázat s pamětníkem důvěrný vztah, pak se druhá fáze rozhovoru stane velmi cennou a přínosnou. Pamětník bude sdílný, bude hovořit otevřeně a s důvěrou. Může se stát, že narátor bude mít pocit, že toho o sobě řekl až příliš a začne být více obezřetný a pozorný. Svá tvrzení začne relativizovat a korigovat. Tazatel v takovém případě musí objektivně pamětníkovi připomenout jeho tvrzení, se kterými souzní a pozorně naslouchat, jaké k tomu má důvody.¹⁹

Pokládání konkrétních otázek vytvořených na základě vyprávění všech narátorů se řadí do třetí fáze rozhovoru. Třetí fáze se může uskutečnit na stejném setkání, jako fáze druhá. Otázky jsou vytvořeny tak, aby se odpovědi od jednotlivých narátorů daly mezi sebou porovnat. Poslední, čtvrtá fáze rozhovoru, se také nazývá „fáze sporu“. Dle Alexandra von Plata tazatel může otevřeně poukázat na rozdíly mezi tvrzením narátora a informacemi, které

¹⁷ VANĚK, M. a P. MÜCKE. Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 111-123.

¹⁸ VANĚK, M., P. MÜCKE a H. PELIKÁNOVÁ. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 101-106.

¹⁹ Tamtéž

získal z jiných zdrojů. Musí však dbát na korektnost a nesmí se nijak dotknout osobnosti narátora.²⁰

²⁰ VANĚK, M., P. MÜCKE a H. PELIKÁNOVÁ. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 101-106.

3 Dosavadní stav studia zkoumané problematiky

Odborné literatury věnující se kolektivizaci Československa je v dnešní době již celá řada. Jde především o odborný zájem historiografie. Kolektivní monografie *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*²¹ od editorů Petra Blažka a Michala Kubálka představuje kolektivizaci z různých perspektiv. Na knize se podíleli historikové, ekonomové, sociologové či politologové. Kniha přináší ucelený pohled na tento proces v Československu a důsledky s ním spojené. V některých kapitolách dochází ke komparaci se situací v jiných státech sovětského bloku.

Monografie *Akce „K“ – Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*²² se věnuje nejradikálnějšímu projevu kolektivizace – především Akci Kulak. Měla za cíl vystěhovat ze svých domovů hospodáře a jejich rodiny, kteří byli režimem považováni za „vesnické boháče“ (kulaky). Stovky selských rodin byly vyhnány a zbaveny strojů, polí, zvířectva i práce. Kniha vymezuje politický a institucionální rámec po roce 1948. Podrobně je popsána „směrnice tří ministrů“ na které byla Akce K postavena. V knize jsou také vysvětleny vztahy centrálních institucí a rámec celého procesu. Velmi přínosnou součástí knihy jsou seznamy vystěhovaných rodin i rodin určených k vystěhování. Seznamy jsou překontrolovány, jsou v nich opravené chyby a seřazeny dle abecedy.

Přehledným a chronologicky uceleným dílem je monografie od českého historika a novináře Karla Jecha *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*.²³ Autor zde včetně Akce K dává do souvislostí rysy totalitního režimu, zemědělskou činnost, moc nad vesnickým životem, nátlak na hospodáře a donucovací prostředky. Tato témata jsou zasazena do vývoje mocenského monopolu KSČ v zemědělství, který šel ruku v ruce se Státní veřejnou bezpečností. Jech je autorem další publikace o procesu kolektivizace, kde řeší i období předcházející a následující – *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Společně s dalším Jechovým dílem – *Soumrak selského stavu 1945-1960*²⁴ – tvoří základní dílo české historiografie k tématu kolektivizace. Jech zde popisuje tradiční kulturu československého venkova. Ukazuje vztahy, které mezi sebou sedláci a lidé žijící na vesnici v době před

²¹ BLAŽEK, P. a M. KUBÁLEK. *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*. 1. Praha: Dokořán, 2008.

²² BLAŽEK, P., K. JECH a M. KUBÁLEK. *Akce K - vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech*. 1. Praha: Pulchra, 2010.

²³ JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. Praha: Vyšehrad, 2008.

²⁴ JECH, K. *Soumrak selského stavu 1945-1989*. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001.

kolektivizací měli a jejich poškození po uchopení moci komunistickou stranou. Knihy jsou doplněné o přílohy v podobě dobových dokumentů.

Životní příběhy 121 sedláků jsou představeny v monografii od Miloslava Růžičky s názvem *Vyhnaní – Akce „kulak“*.²⁵ Autorovi se podařilo shromáždit životní příběhy těch, kteří se ze dne na den museli vystěhovat ze svého domova. V úplném závěru knihy je protokolární seznam rodin odsouzených „vesnických boháčů“, které byly určené k vystěhování v letech 1951-1953 během Akce K. Seznam činí 1888 odsouzených rodin.

Kolektivní monografie *Kolektivizace v Československu*²⁶ se pokouší o vyobrazení života sedláků a jejich úzkého vztahu k půdě. V příbězích je zaznamenán průběh kolektivizace a s ní spojené přetrhání vazeb mezi sedláky a půdou. Život na vesnici byl zásadně ovlivněn perzekucí sedláků, zabráním majetků, zakládáním velkovýroby, vyvlastňováním či komunistickou propagandou. Za následek procesu, který trvá do dnešních dnů, kniha problematizuje ztrátu tradičního českého venkova a poctivých sedláků.

Ve studii *Pionýr družstevníkem? Pionýrská zemědělská hospodářství v letech 1959-1964* se Jiří Knapík zabývá důsledky kolektivizace venkova, kdy vznikl nedostatek pracovních sil v zemědělských družstvech. Výkonné orgány státu, hlavně ministerstvo zemědělství a ministerstvo školství, nabádali mladou generaci k práci v hospodářství a snažily se vychovat budoucí pracovníky pro zemědělská družstva. Studie se konkrétně zaměřuje na vznik a fungování pionýrských zemědělských hospodářství.²⁷

Odborný článek *Zapomenutý kraj. České pohraničí 1948-1960 a takzvaná akce dosídlení* pojednává o vysídlení německého obyvatelstva z českého pohraničí po druhé světové válce. Autor Jiří Topinka dává do souvislosti proces vysídlení, který uvedl do pohybu téměř tři miliony Němců s důsledky, které tento odsun znamenal pro české pohraničí. Osídlenci pohraničí během první fáze kolektivizace hledali práci v jednotných zemědělských družstvech, neboť byli ve špatné ekonomické situaci.²⁸

²⁵ RŮŽIČKA, M. *Vyhnaní - Akce "kulak"*. 1. Havlíčkův Brod: Miloslav Růžička, 2008.

²⁶ ROKOSKÝ, J., L. SVOBODA a kol. *Kolektivizace v Československu*. 1. Ústav pro studium totalitních režimů, 2013.

²⁷ KNAPÍK, J. Pionýr družstevníkem? Pionýrská zemědělská hospodářství v letech 1959-1964. *Soudobé dějiny*. 2020, 27(1), 58-99.

²⁸ TOPINKA, J. Zapomenutý kraj. České pohraničí 1948-1960 a takzvaná akce dosídlení. *Soudobé dějiny*. 2005, 12(3), 534-585.

4 Teoretická východiska

4.1 Paměť, resp. paměť kolektivní

Paměť, jakožto schopnost uchovávat jisté informace, souvisí předně se skupinou psychických funkcí, díky nimž člověk dokáže aktualizovat minulé dojmy a údaje, které si představuje jako minulé.²⁹ Charakteristickou vlastností je uchování informace o podnětu, který už nepůsobí. Paměť je nezbytnou podmínkou učení, na kterém závisí uplatnění intelektových schopností člověka. Paměťové procesy můžeme rozdělit do třech základních skupin. Prvním procesem je proces vštípení neboli zapamatování. Následuje proces uchování. V tomto procesu je charakteristický i proces zapomínání. Poslední částí vývoje je vybavení. Paměť se také dělí na paměť krátkodobou, střednědobou a dlouhodobou, což představuje další typ dělení.³⁰

Dle Mauriceho Halbwachse se paměť konstituuje, funguje a reprodukuje v určitých sociálních rámcích. Ty jsou vytvářeny lidmi žijícími ve společnosti. Jedná se především o rámce jazykové, časové a prostorové. Nejdůležitějším paměťovým rámcem je jazyk. Halbwachs říká, že „jazyk je kolektivní funkce myšlení par excellence“. Jazyková komunikace umožňuje výměnu a cirkulaci vzpomínek ve skupině, a tedy lokalizaci těchto vzpomínek v kolektivní paměti. Rámec času a prostoru vymezuje jedinečnost. Ta pramení z diferenciací k okolnímu světu, z péče o výběr a ze zapamatování faktů. Nedílnou součástí je i proces zapomínání. Přestane-li jedinec být členem určité skupiny, pak se vzpomínky, které měl s touto skupinou, postupně vytrácejí. Vytrácejí se proto, že jim chybí vnější podněty. Paměť je tedy sociálně podmíněna, Halbwachs hovoří o paměti kolektivní.³¹

Pierre Nora soudí, že paměť je nepostradatelným zdrojem pro historii. Historie sama však přesahuje paměť. Paměť považuje Pierre Nora za magickou, citovou, otevřenou všem procesům i cenzurě. Vnímá ji jako něco aktuálního, přítomného a živého. Naproti tomu historii přisuzuje kritičnost, univerzálnost až nepatřičnost. Zmiňuje, že historie patří všem a zároveň nikomu. Její kořeny jsou vázány ke konkrétnu, prostoru, obrazu, gestu a předmětu.³²

²⁹ LE GOFF, J. *Paměť a dějiny*. 1. Praga: Argo, 2007, s. 68.

³⁰ ČADOVÁ, E. a kol. *Diagnostické domény*. 2012. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012, s. 113.

³¹ ŠUBRT, J. Kolektivní paměť: Na okraji jedné legendy. *Sociologický časopis*. 2011, 47(2), 395-406. Dostupné z: doi:10.13060/00380288.2011.47.2.09.

³² NORA, P. Mezi pamětí a historií: problematika míst. Cefres [online]. Paříž: Cefres, 1996 [cit. 2021-11-26]. Dostupné z: https://www.cepres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf.

Podle Jacquesa Le Goffa, francouzského historika, je paměť surovinou historie. Historie je podle něho uspořádáním minulosti, která podléhá ideologickým, politickým a společenským strukturám doby, ve které historikové žijí a pracují. V nedávné době přispěl ke vnímání paměti rozvoj kybernetiky a biologie. Hovoří se o paměti počítačů a za nositele paměti dědičnosti považujeme genetický kód.³³

Paměť je velice široký a mnohvrstevný termín. Lze ji rozlišit například na individuální a kolektivní. Individuální paměť je vždy nově organizována vnějšími podněty. Kolektivní paměť se vytváří stálým předáváním. Udržuje ji mluvený jazyk a bez paměti jedinců by zanikla. Paměť kolektivu je pak to, co je členům daného kolektivu společné.³⁴

Původním Halbwachsovým konceptem kolektivní paměti se zabýval německý egyptolog a religionista Jan Assmann. Překonal Halbwachsovu sociologii kolektivní paměti a dále ji rozdělil do dvou hlavních oblastí a to do oblasti komunikativní a kulturní paměti.³⁵

Komunikativní paměť je založena na každodenní komunikaci. Zahrnuje vzpomínky, které se vztahují k nedávné minulosti. Tyto vzpomínky člověk sdílí se svými současníky. Nositeli jsou doboví svědci určitého vzpomínajícího společenství. Rysem této paměti je její zánik společně s jejími nositeli. Doboví svědci opouštějí svůj profesní život. S nástupem stáří vzniká přirozeně potřeba vzpomínání, fixace a předání. Assmann v tomto smyslu dělí vzpomínání do dvou podob. Jsou jimi vzpomínky fundující, které se vztahují k počátkům a biografické vzpomínky, které se váží k vlastním zkušenostem.³⁶

Společně se svou ženou Aleidou Assmann je autorem teorie kulturní paměti. Tu definuje odklonem od každodennosti. Vyznačuje se pevnými body a vymyká se proměnlivosti v čase. Minulost jako taková nemůže být uchována. Pro budoucí generace je kulturní paměť vtisknuta do pevných bodů. Těmi jsou osudové události minulosti, na které se vzpomíná. Vzpomínky jsou uchovány pomocí takzvaných figur vzpomínání, které představují texty, památníky, obrazy, rituály, vystoupení či obřady. Péči o tyto figury si daná skupina utužuje a zprostředkovává svůj vlastní obraz. Tvoří kolektivně sdílené vědomí o minulosti, o které skupina opírá svou jedinečnost. Každá kultura opírá své tradice o rozdílné instituce. Postoj dané společnosti k historii a minulosti se promítá ve funkci vzpomínání. Dle toho jaký obraz minulosti společnost ukáže vypovídá o tom, čím společnost je a kam

³³LE GOFF, J. *Paměť a dějiny*. 1. Praga: Argo, 2007, s. 70-73.

³⁴Tamtéž

³⁵ASSMANN, J. *Kultura a paměť*. 1. Praha: Prostor, 2001, s. 23-24.

³⁶ASSMANN, J. *Kultura a paměť*. 1. Praha: Prostor, 2001, s. 48-51.

směřuje.³⁷ Tato práce aktivně pracuje s pamětí komunikativní, tedy s „živou pamětí“ vzpomínajících osob, které se řadí do „generace zážitku“.

4.2 Minulost/přítomnost

Francouzský historik Francois Hartog zastává názor, že novým paradigmatem společenských věd se stala paměť. Příčinou obratu k paměti byly, dle Hartoga, události konce 20. století. Ukončily velká očekávání v budoucnost a upřely pozornost k přítomnosti. Domnívá se, že žijeme v *režimu historicity*. Ten definuje jako vztah k času a způsobu, jakým společnost artikuluje přítomnost, minulost a budoucnost.³⁸

Rozlišení minulosti a přítomnosti je zásadním prvkem pojetí času. Svatý Augustin řekl, že sice žijeme v přítomnosti, ale tato přítomnost má více dimenzí, a to „přítomnost věcí minulých, přítomnost věcí přítomných a přítomnost věcí budoucích“. Vyjádřil tak myšlenku trojího vnímání času. Chápat čas v zásadě znamená dokázat zvrátit jeho odvíjení. Předpokladem toho je však výchova a utvoření si kolektivní paměti, která přesahuje paměť individuální. Za zajímavý příklad se považuje vnímání času dítětem a společností. Dítě si z velké části tvoří svou paměť individuálně, na rozdíl od společnosti, která čerpá z historických tradic a zvyků.³⁹

Historie je skryta v minulosti. Chceme-li jistý úsek minulosti pochopit, neobejde se to bez znalosti historie. Zároveň dějiny stále vznikají novou současnou aktivitou a jsou poté do minulosti vnášeny. Stejně jako teď nás, tak i naše předky vedla historie. Současné dějiny jsou jistým předpokladem historie. To, co dnes označujeme jako soudobé dějiny, tvořilo již od počátku základ historiografie neboli dějepisectví. Postupem času se obsah historie rozšířil o hospodářskou, sociální a kulturní stránku. Byly přijaty nové metody vyhodnocování pramenů, (například aplikace ekonomických technik na historické, kliometrie) a nové způsoby interpretace. Ovšem už v roce 1886 Friedrich Nietzsche poznamenal, že historie je pro běžného Evropana půjčovnou kostýmů, které mu nepasují, a tak je mění a mění. Tvrdil, že bez zapomínání nelze žít.⁴⁰

³⁷ ASSMANN, J. *Kultura a paměť*. 1. Praha: Prostor, 2001, s. 50-65.

³⁸ ŠUBRT, J. a Š. PFEIFEROVÁ. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. *Historická sociologie*. 2010, 2(1), 9-29.

³⁹ Tamtéž, s. 21-24.

⁴⁰ MAYER, F. a Z. VAŠÍČEK. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. 1. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 9-32.

Dějiny se nám „zrychlují“. Události všedních dní se k nám dostávají v reálném čase, vše se registruje a ukládá. Počet zpráv neustále stoupá. Jsou nám k dispozici statistiky, ankety, průzkumy, debaty a komentáře. Futurologie a prognostika se pokoušejí vtěsnat tušené soudobé trendy do budoucnosti. Množství sdělovacích prostředků výrazně převyšuje individuální zážitky.⁴¹

4.3 Každodennost

Pojem každodennost zahrnuje opakující se lidskou činnost, situace všedních dní a nepsané normy, jež jsou časově a prostorově uspořádány. Jejich vykonávání se uchovává v běžném vědomí (zdravém rozumu) a je vyjadřováno běžným jazykem. Pojem každodennost je úzce spjat s pojmem každodenní život neboli *Lebenswelt*, který pochází z fenomenologie Edmunda Husserla. Samotný pojem každodennost není specifickým fenomenologickým tématem, přesto je konceptem *Lebensweltu* nesporně inspirován. Běžné povědomí, jazyk, úhrn aktivit a všednost tvoří životní svět jako sféru. Je tvořena lidmi a jejich aktivitami. Mezi ně se řadí vykonávání rutinních aktivit, setkávání se s lidmi, chození do práce. V životním světě lidé jednájí, mají své cíle, které sledují a interpretují. Snaží se poznat a porozumět jednání druhých. Tento svět není zpochybňován. Je vnímán jako daný a člověk vůči němu musí zaujmout svůj osobitý postoj.⁴²

Jednou ze základních potřeb člověka je sociální interakce. Komunikace a sdílení každodenní reality s ostatními. Sociologové Peter L. Berger a Thomas Luckmann popisují každodenní život jako určitou realitu, kterou každý vidíme odlišně. Sociální interakcí si člověk buduje vztah k vnímání ostatních lidí. Obraz každodennosti je sdílen mezi všemi. Vzniká tak reálný svět, který je udržován a vytvářen myšlenkami. Realitu vidíme každý jinak, přítomnost každodennosti však pocítujeme všichni stejně. Je kolem nás a tvoříme ji my, jedinci a společnost. Berger a Luckmann píší o osobní zkušenosti, která je jednoznačně nejvíce subjektivní, bezprostřední a blízká. Nelze tedy vztahu mezi lidmi vtisknout pravidlo či rámec toho, jak osobní kontakt bude probíhat. Způsoby konverzace a reakce jsou závislé na interakci toho druhého. Dochází k typizaci osob. Jedinec si může vytvořit předsudky na

⁴¹ MAYER, F. a Z. VAŠÍČEK. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. 1. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 9-32.

⁴² MAŘÍKOVÁ, H., M. PETRÁŠEK a A. VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. 1. Praha: Karolinum, 1996.

základě svých zkušeností a reality. V průběhu konverzace se však tyto předsudky nemusí naplnit. Typizace je přímo závislá na jednání toho druhého. Pro souhrn typizací, společně s opakovanými vzorci chování existuje společný pojem sociální struktura. Ta je základním prvkem vyobrazení každodenní reality.⁴³

Pojem každodennost nese jistou míru kontroverznosti a v mnohých výzkumech nemá svou definici. Alf Lüdtke, německý historiograf, považuje téma každodennosti za důležitý předmět zkoumání pro sociologické obory a zkoumání dějin. Je třeba každodennost pochopit, neboť ta tvoří takzvané dějiny psané zezdola. Malé dějiny jsou tvořeny denní rutinou společnosti. Ta je proměnlivá v závislosti na období, ve kterém se daná společnost nachází. Do protikladu se staví takzvané velké dějiny. To jsou historické události, které velmi dobře známe. Je třeba znát a chtít poznat ony malé dějiny, neboť ty nám slouží k pochopení dějin velkých.⁴⁴

4.4 Socialistická každodennost

Pro výklad a popis komunistické diktatury v Československu po roce 1989 získaly pojmy „režim“ a „moc“ svůj specifický význam. Režim představoval jednak soubor institucí, které náležely státnímu a stranickému aparátu, také dějinný subjekt s vlastními zájmy a kolektivního aktéra se specifickou psychologií. Slovo moc se stalo označením pro nadvládu, neústupnost a možnost působit na druhé. V jiných oblastech historického bádání mají tyto pojmy spíše obecný význam. V českých soudobých dějinách se ustálila jasná představa a jednotný význam. Mezi „režimem“ a „společností“ byla přesně daná role. Režim manipuloval (dle pokynů ze Sovětského svazu) ovládanou společnost. Společnost buď vzdorovala nebo se mu, více či méně, přizpůsobila. Do takto předem daného schématu jsou výklady zasazovány. Čeští historikové od tohoto černobílého modelu postupně upouští a předmětem zájmu při výzkumu komunistické diktatury se stalo studium každodennosti. Tvrdí, že nelze vycházet ze vztahu represivní režim vs. utlačovaná společnost. Je třeba studovat každodennost, jako možnou cestu k poznání historických skutečností, které souvisí s nástupem, fungováním a koncem komunistické diktatury v Československu.⁴⁵

⁴³ BERGER, P. a T. LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality*. 1. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 32-62.

⁴⁴ SEDLÁK, P. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. *Soudobé dějiny*. 2013, 20(1-2), 120-157.

⁴⁵ NOSKOVÁ, J. *Biografická metoda a metoda orální historie: Na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu*. 1. Praha: Etnologický ústav ČR, 2014.

Česká historiografie odmítá černobílé schéma represivního režimu a utlačované společnosti a zároveň usiluje o revizi interpretace nástupu a povahy komunistického režimu v Československu. Skutečné vysvětlení, jak tato diktatura fungovala, hledá v socialistické každodennosti. Zabývá se pozicí „obyčejných lidí“ během diktatury komunistického režimu. Sleduje jejich aktivitu při nastolování i během jeho fungování. Jedinci nejsou loutkami režimu, nýbrž participanty a účastníky na jeho fungování. Petr Sedlák ve svém pojednání zpracovává pojem socialistické každodennosti z pohledu různých oborů. Třídí a popisuje myšlenkové zdroje zájmu o každodennost v moderním západním dějepisectví. Poukazuje na jejich přejímání českou historiografií. Každodenní kontext vymezuje na základě čtyř znaků každodenní reality. Těmi jsou tělesnost, časovost lineární, časovost cyklická a socialita. Tělesnost je fyzické bytí člověka v přítomnosti a v daném prostoru. Je přímo úměrná s časovostí, neboť každý jsme fyzicky na určitém místě v určitý čas. Rozdíl mezi časovostí cyklickou a lineární spočívá v opakování činností. Časovost cyklická je charakteristická pravidelností neboli rutinním chováním. Vnímání přítomnosti na základě pohledu do minulosti a představě o budoucnosti, definuje časovost lineární. Každodenní kontext společně s mezilidskou interakcí a vztahy, utváří každodenní život člověka.⁴⁶

Každá společenská vrstva si vytváří vlastní stanoviska a zájmy. V době socialismu bylo běžným jevem maskování těchto stanovisek před širokou veřejností. Společnost veřejně zastávala prorežimní postoj. Projevem byl například souhlas se sdílenou prací či bydlením, odmítání jinakosti atd. Vnitřně režim přijali a brali ho za svůj. Tichý souhlas se systémem umožňoval jeho fungování. Komunistický režim fungoval na základě konsenzu. Tím, že lidé veřejně s režimem souhlasili, měli jistou míru svobody v osobním životě. K obratu došlo až po nabourání konsenzu. V návaznosti na přestavbu režimu se lidé začali ptát po skutečném významu socialismu.⁴⁷

Na počátku osmdesátých let minulého století se francouzský historik, sociolog a filozof Michael de Certeau pozastavil nad tím, jak jsou oficiální ideje mocensky šířeny a realizovány. Zpozoroval fakt, že si lidé v každodenních situacích „přivlastňují“ sociální povahy. Aktivně aplikují praktiky, aby si kulturu, která je obklopuje, přizpůsobili k obrazu svému.⁴⁸

⁴⁶ SEDLÁK, P. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. *Soudobé dějiny*. 2013, **20**(1-2), 120-131.

⁴⁷ PULLMANN, M. *Konec experimentu: Přestavba a pád komunismu v Československu*. 1. Scriptorium, 2011.

⁴⁸ SEDLÁK, P. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. *Soudobé dějiny*. 2013, **20**(1-2), s. 131-133.

5 Vlastní práce

5.1 Průběh vlastního výzkumu

Zvolenou metodou pro sběr dat do výzkumu je kvalitativní metoda orální historie. Výzkum v terénu probíhal v podobě orálně-historických rozhovorů s vybranými pamětníky. První dva pamětníci byli vybráni na základě osobní známosti s autorkou výzkumu. Pamětníci od zahájení rozhovoru hovořili otevřeně a bez ostychu. Pro badatelku se tyto rozhovory staly velmi přínosnými, neboť získala okamžitou zpětnou vazbu. Pro získání dalších pamětníků byla využita metoda tzv. sněhové koule. Ta spočívá v předání kontaktu na další potencionální pamětníky od těch již oslovených. V rámci této metody získala badatelka, dva kontakty na pamětníky ze stejné vesnice.

Celkem bylo osloveno deset pamětníků a pamětnic. Tři z nich z osobních a zdravotních důvodů rozhovor poskytnout nechtěli. Práce je limitována genderově nevyváženým vzorkem narátorů. Rozhovory byly uskutečněny se šesti muži a jednou ženou. Žen bylo osloveno více, ale rozhovory nebylo možné z osobních a zdravotních důvodů uskutečnit. Genderově nevyvážený vzorek ubírá na komplexnosti pohledu na zkoumaný problém, bohužel se během výzkumu nepodařilo vyřešit. Proto se v práci vzdáváme možnosti komparace genderových hledisek.

Kontaktování narátorů probíhalo dvojitým způsobem. Pamětníci byli osloveni telefonicky a poté bylo sjednáno osobní setkání. Ve druhém případě autorka zvolila osobní setkání, jako první způsob kontaktu. Dotazovaní byli obeznámeni s výzkumem, jeho cílem a průběhem. Před zahájením rozhovoru byl každý požádán o svolení k použití nahrávacího zařízení, pro možnost následné transkripce rozhovoru. Pamětníci s nahráváním souhlasili, ale přáli si, aby nahrávka byla zpřístupněna pouze badatelce, nikoli jiným osobám. Toto bylo badatelkou potvrzeno. Zvukový záznam i transkripce rozhovorů zůstávají v archivu autorky výzkumu a nebudou zveřejněny. Někteří nechtěli uvádět místa svého pobytu či bydliště. Pro výzkum byla nastavena taková míra soukromí, kterou narátoři žádali.

Počáteční obavy pamětníků pramenily hlavně ze strachu, že nebudou mít dostatek „přesných“ vzpomínek. Badatelka vždy zopakovala princip orálně-historického výzkumu. Zdůraznila, že žádné vyprávění není chybné a každé je osobité a jedinečné. Po těchto slovech většina pamětníků získala jistotu a začala vyprávět. Pouze u pana Igora bylo nutné pokládat více otázek. U rozhovoru byla přítomna jeho dcera, která svému otci dopomáhala si rozpomenout na některé části jeho života. Třetí osoba byla přítomna i u dalších dvou

rozhovorů. U pana Jaroslava během rozhovoru přicházela a odcházela jeho žena. Rozhovor to však nikterak nenarušovalo, naopak, žena pana Jaroslava doplňovala vyprávění o přínosné a cenné informace. U pana Jiřího byl po celou dobu rozhovoru přítomen pamětník Josef. Pamětníci jsou přátelé, přesto pan Josef doposud neznal životní příběh pana Jiřího. Badatelku požádal o účast při rozhovoru. Chvillemi vznikaly debaty mezi pamětníky, kteří si osvětlovali životní situace. Badatelka tyto debaty reflektuje jako velmi přínosné. Pan Jiří si vzpomněl na mnoho situací, na které, jak sám tvrdí, by si jinak nevzpomněl.

Všechny rozhovory probíhaly u pamětníků doma. Pamětníci byli vyzváni k vyprávění životního příběhu se zaměřením na období kolektivizace. Dějové linky jsou, až na jednu výjimku, u všech stejné. Od dětství, přes školní léta, zakládání rodin, pracovní život, až po současnost. Pouze narátor Zdeněk hovořil nejvíce o svém pracovním životě a ostatní části jeho života zmínil okrajově. Celý svůj život však pracoval a dodnes pracuje v zemědělském sektoru. Pro výzkum byl přínosný jeho detailní popis práce v jednotném zemědělském družstvu. Badatelka do žádného vyprávění bezdůvodně nevstupovala. Vždy nechala převyprávět celý životní příběh slovy pamětníka. Pokud bylo potřeba, v průběhu vyprávění napomohla k plynulému pokračování. Během rozhovoru si k nejasným informacím udělala poznámku a po skončení volného vyprávění se pamětníka doptala. Každý byl ochotný kteroukoliv informaci doplnit a objasnit. Rozhovory byly uskutečněny v období od 10. 11. 2021 do 21. 02. 2022. Pamětníci byli narozeni mezi lety 1931-1955. Nejstarší pamětníci na samotný proces kolektivizace pamatují jako školní děti. Pamětníci narozeni v procesu kolektivizace a po tomto procesu, mají vzpomínky zprostředkované jejich rodiči. Zvukové materiály čítají 630 minut.

Dalším krokem výzkumu byla analýza a interpretace dat. Rozhovory byly přepsány do textové podoby, kódovány a vzájemně mezi sebou komparovány. Tento postup se zaměřuje na opakující se dějové linie z pamětí narátorů. Ty vedou ke společné sdílené minulosti, tedy konstruktu kolektivní paměti. Reflektovány byly ovšem i reflexe, které byly ojedinělé, do „sdíleného obrazu“ nezapadaly. Následují krátké biogramy jednotlivých informátorů a informátorky.

5.2 Biogramy pamětníků

Pamětník Josef (*1947)

Pan Josef se narodil v roce 1947 ve Vlčkovících v Podkrkonoší v severovýchodních Čechách, kde rodina získala dům po vysídlených Němcích. Rodina měla 5 hektarů půdy. Pan Josef se vyučil jako mechanizátor zemědělských strojů. Nejprve pracoval v Dolanech a po získání zkušeností nastoupil do Vlčkovíc v Podkrkonoší. Práce ho vždy bavila. Po rozpadu JZD se rozhodl začít soukromě hospodařit. Nyní má zemědělskou firmu a vlastní na 500 hektarů orné půdy. Rozhovor s panem Josefem proběhl dne 20. listopadu 2021 v domě pamětníka ve Vlčkovících. Rozhovor trval 90 minut.

Pamětník Jaroslav (*1932)

Pan Jaroslav se narodil v roce 1932 na Českomoravské vrchovině v obci, která se dnes jmenuje Sebranice. Po válce se přestěhovali do Vlčkovíc v Podkrkonoší. Do hospodářství, ze kterého se musela vystěhovat německá rodina. Na hospodářství měli dobytek a k tomu 4 hektary orné půdy, kde pěstovali plodiny pro dobytek. Po dokončení základního vzdělání se nešel vyučit a pomáhal rodičům s hospodářstvím. Později se vyučil jako bagrista a tím byl až do důchodu. Rozhovor s panem Jaroslavem se uskutečnil 10. listopadu 2021 v domě pamětníka. Trval 85 minut. Po jeho ukončení pamětník badatelce poděkoval za trpělivost a mile strávený čas.

Pamětník Ota (*1946)

Pan Ota se narodil v roce 1946 ve Vlčkovících v Podkrkonoší. Pochází z bilingvní rodiny. Rodiče měli statek a 5 hektarů půdy. Pan Ota se vyučil jako mechanizátor zemědělských strojů a po návratu z vojny začal pracovat v jednotném zemědělském družstvu ve Vlčkovících v Podkrkonoší. Stal se jeho předsedou a družstvo až do jeho likvidace vedl. Po rozpadu družstva se stal starostou obce a tím byl až do svého důchodu. Nyní má rodinné hospodářství, kde se nachází stáj s osmi koňmi. Rozhovor s pamětníkem se uskutečnil na rodinném statku pamětníka ve dne 11. prosince 2021. Pan Ota vyprávěl 105 minut.

Pamětník Igor (*1931)

Pan Igor se narodil v roce 1931 ve vesnici na severu Čech. Pochází z bilingvní rodiny. Tatínek ve válce zahynul. Jelikož maminka byla českého původu, nemuseli se při odsunu Němců po válce z hospodářství vystěhovat. Zůstali však na hospodaření sami. Pan Igor byl

na zemědělském učilišti a po vyučení začal pracovat ve družstvu jako traktorista. Ve stejném roce, kdy se družstvo rozpadlo, šel pan Igor do důchodu. Rozhovor s pamětníkem proběhl dne 4. ledna 2022 v domě, kde pamětník žije. Nebyl dlouhý, trval 50 minut. Pamětník však sdělil řadu zajímavých informací a rozhovor byl pro badatelku velmi přínosný.

Pamětník Zdeněk (*1955)

Pan Zdeněk se narodil ve východních Čechách v roce 1955. Vyučil se jako opravář zemědělských strojů. Po návratu z vojny začal pracovat v jednotném zemědělském družstvu ve stejné vesnici, ze které pocházel. Byl nejmladším zaměstnancem a tak z počátku byla jeho náplň práce různorodá. Dělal od všeho něco. Po rozpadu družstva začal pan Zdeněk pracovat u soukromého zemědělce a pracuje u něho dodnes. Rozhovor s pamětníkem proběhl ve dne 28. listopadu 2021 u pamětníka doma. Pamětník však hovořil velmi rychle a badatelka místy ztrácela kontext příběhu. Po poslechnutí audionahrávky během transkripce rozhovoru se příběh stal srozumitelným. Rozhovor byl dlouhý 95 minut.

Pamětník Jiří (*1947)

Pan Jiří se narodil v roce 1947 do hospodářské rodiny. Měli rozsáhlý statek a polnosti. V období kolektivizace byl otec zavřen a rodinný majetek byl zkonfiskován. Pan Jiří vystudoval Českou zemědělskou univerzitu v Praze. Neměl na čem hospodařit, a tedy začal pracovat jako agronom. Po Sametové revoluci získal pozemky jeho rodiny zpět a začal soukromě hospodařit. Nyní má 350 hektarů. Z toho část tvoří orné půdy, část lesy a část pastviny. Rozhovor s panem Jiřím proběhl ve dne 22. listopadu na rodinném statku pamětníka. Během rozhovoru byl přítomný pamětník Josef, který badatelce poskytl kontakt na pana Jiřího. Rozhovor měl délku 110 minut.

Pamětnice Anděla (*1937)

Paní Anděla se narodila v roce 1937 v Brzicích. Pochází z hospodářské rodiny. Pamětnice se vyučila jako zootechnička. Nejprve pracovala dva roky na školním statku a poté nastoupila do jednotného zemědělského družstva. Zde byla po krátký čas zootechničkou a poté pracovala v živočišné výrobě u krav. Ve družstvu pracovala až do důchodového věku. Rozhovor s paní Andělou se uskutečnil 21. února 2022 na statku, kde pamětnice bydlí. Délka rozhovoru činila 95 minut.

5.3 Analýzy a interpretace rozhovorů

5.3.1 Vzpomínky na dětství a cesta k hospodářství

Úvodní vzpomínky všech pamětníků se věnovaly místům, kde vyrůstali. Vzpomínalo se na prarodiče, rodiče a sourozence. Rodinu prezentovali jako jeden fungující celek. Popisovali povolání rodičů a náplň jejich práce. Zmiňovali soužití s prarodiči, vztah se sourozenci a budování vztahů s kamarády a sousedy. Rodiče pana Josefa bydleli nejprve ve vesnici Chlístov. Po nuceném vysídlení Němců se přestěhovali do Vlčkovice v Podkrkonoší a pan Josef se narodil až po přestěhování. Bydleli společně s prarodiči, o které se starali:

„Maminka s tatínkem se vzali a bydleli v Chlístově. Maminka byla v domácnosti. Nějakou školu asi měla, nějakou dvouletou. Tatínek se vyučil jako kolář. Pamatuju, když tady ty kola dělal. Jedenáct let pracoval u mistra. Mezitím se narodila moje sestra, ve čtyřicátém prvním. Tatínka měli všichni rádi, byl pracovitej. Pak přišel konec války a tady se mohlo zabírat. Tatínek to sem přijel okouknout. Tady byla dílna a on do toho měl strašnou chuť, mít něco vlastního. Mamince se sem moc nechtělo, protože měla sociální citění a bylo jí těch Němců líto. Dokonce si s nima dopisovala a nosila jim za plot jídlo. Protože jako všichni Němci nebyli fašisti, tak všichni komunisti taky nebyli parchanti. Do Německa nikdo moc nechtěl, tam to bylo rozbombardovaný. Nebylo jídlo, nebyly baráky, nebylo nic. Pak naši koupili ve čtyřicátém pátém dům s dílnou tady. V dílně tatínek dělal soukromě řemeslo. Dostali k tomu ještě asi pět hektarů. To postupně spláceli státu. Pak jsem se ve čtyřicátém sedmém narodil já.“

Paní Anděla pochází ze soukromého hospodářství. Měli dva koně, patnáct krav, slepice, prasnici a také výkrm prasat. Na výpomoc měli čeledína a služku. Od útlého dětství pamětnice pomáhala s hospodářstvím. Měla své povinnosti, které musela splnit a poté mohla mít své aktivity. Byla na to tak zvyklá a pomáhat rodičům ji připadalo samozřejmé. Svě dětství reflektuje jako šťastné období jejího života:

„Narodila jsem se číslo popisný padesát jedna. Tatínek byl soukromý zemědělec. My jako děti jsme museli pomáhat. Standa, brácha, byl o tři roky starší. To ještě se sekalo obilí vodkládačkama, vázalo se do těch snopů. Já jako holka jsem natahovala ty provázky a ty dospělí to na to snášeli. Maminka to vázala do těch snopů. Když naši byli na poli, tak my

s bráchem, když jsme skončili školu, tak já měla na starost slepice a on zase chlív a jako hnůj. Pak jsme se už těšili na ten večír. To jsme chodili tady nahoru na kopec hrát volejbal. To jsme se vždycky hrozně těšili. Taky kuličky na návsi jsme hráli, škatuleškatule hejbejte se, na pikanou. Ty děti šli víc dohromady. Bruslili jsme, lyžovali jsme. Ted'ka nikoho nevidím na návsi.“ (paní Anděla)

Složité dětství měl pan Jiří. Vyrůstal pouze se svou matkou a sestrou. Měl by ještě staršího bratra, ten byl, ještě před narozením pana Jiřího, nešťastnou náhodou zastřelen šípem na dvoře hospodářství. Byla to obrovská tragédie a rodinu to navždy zasáhlo. Krátce po narození pana Jiřího byl jeho otec zatčen za protistátní činnost. Mezi panem Jiřím a jeho sestrou byl věkový rozdíl patnáct let. Ta s nimi bydlela jen krátce a po druhé třídě pana Jiřího se odstěhovala:

„Já jsem neprožil žádný dětství, že by se mnou někdo čet, učil. Začala první třída, to tady ještě byla sestra. Ta se pak vdala a odešla do Čáslavi. Pak už jsme byli s maminkou sami. Ona chodila do kravína v půl pátý. Nám jezdil autobus v půl sedmý. To se ze začátku ke mně vracela, pak jsem řekl, že si to zvládnou ohrát sám.“ (pan Jiří)

Cestu k hospodářství měl každý z pamětníků odlišnou. Pan Jaroslav, pan Ota a pan Josef nyní žijí ve stejné vesnici, ve Vlčkovcích v Podkrkonoší. Vesnice byla součástí tzv. Sudet a všechny tři rodiny sem přišli po nuceně vysídlených Němcích. Pan Ota a pan Josef jsou přátelé od raného dětství. Chodili spolu na střední školu a pracovali společně v JZD. Pan Jaroslav se do Vlčkovců v Podkrkonoší přistěhoval až s rodiči po vysídlení německého obyvatelstva. Jeho tatínek pracoval jako čeledín. Poté, co se naskytla možnost, mít své vlastní hospodářství, tuto příležitost využil.

„Narodil jsem se na Českomoravské vysočině v malé obci, která se nyní sloučila s větší obcí Sebranice. Zde jsme žili až do války. Ve válce tatínko zemřel a zůstala babička se třema dětma. To nezvládla a o chalupu přišla. Tatínek šel, když mi bylo pět roků, do hospodářství, jako čeledín. Ošetřovával dobytek, jezdil s koňma. Vše, co bylo potřeba. Tam jsme žili až do konce války. Pak nastala možnost se přestěhovat a jít do pohraničí. Do hospodářství po odstěhovaných Němcích, kteří odešli v roce čtyřicet pět. My jsme sem přišli v roce čtyřicet pět na podzim. Hospodář Němec tu zde ještě byl, odešli až v roce čtyřicet šest

do druhého odsunu. Starousedlík zde žil s manželkou a dětmi. Syn mu padl jako voják a dcera zemřela při porodu. Takže oni zde zůstali s tím malým hochem. My, když jsme sem přišli, tak jemu bylo třináct roků a mě bylo dvanáct. Celkem jsme se i skamarádili. Byli to moc hodní lidi.“ (pan Jaroslav)

Vysídlení Němců nejprve mělo podobu tzv. divokého odsunu, kdy proces probíhal násilným, mnohdy i brutálním způsobem. Vysídlení celkem proběhlo v několika fázích a jeho průběh se postupně umírňoval a stával se organizovanějším. Poslední vlak s německým obyvatelstvem odjel 29. října 1946.⁴⁹ Přítelkyně maminky pana Josefa byla se svou rodinou v posledním transportu do Východního Německa. Následující vlaky odvážely německé obyvatelstvo z Československa pouze do Západního Německa.

„S mojí maminkou byla na handlu Marta, Němka. Ta pocházela tady z Vlčkovic. Handl byl výměnný pobyt. Takže moje maminka šla z Brzic do Vlčkovic a Marta šla do Brzic. Jestli můžu říct ten příběh, tak oni je měli odsunout [Martu]. Přišel jim papír, že mají jít do odsunu. Měli tatínka nemocného a tak už věděli, že tatínek dlouho nebude. Tak ona šla za policajtem, vysvětlila mu, že tatínek je nemocnej a jestli by je z toho odsunu nevyškrtl. Tak on je vyškrtl a pak byly další a další odsuny a furt nic jim nechodilo. Pak byl další odsun, kde šli nějaký jejich známí. Ten odsun šel vždycky do jednoho místa. Tak si řekli, že půjdou. Maminka jí řekla, ať jde za tím policajtem, ať je dá do toho odsunu a jsou aspoň s těma známejma a příbuznejma. Ona tam šla, do toho odsunu je dali. Pak po osmdesátým devátým, když tady byla mi říkala: „No, a to byl poslední odsun, kterej šel do východního Německa. Ostatní šli potom do Západního Německa. Od té doby jsem se v životě nikam nehrnula. V tom Západním Německu by se pak měl člověk mnohem líp.“ (pan Josef)

Po nuceně vysídlených Němcích zbyly prázdné domy a hospodářství. Po příchodu tzv. zlatokopů, přicházeli také rodiny, které měly zájem hospodařit. K domu patřilo obvykle pole o malé výměře. Rodina pana Oty se do obce Vlčkovice v Podkrkonoší přistěhovala právě v rámci poválečného dosídlování.⁵⁰

⁴⁹ STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. 1. Praha: Academia, 1991.

⁵⁰ WIEDEMANN, A. *"Pojeď s námi budovat pohraničí!"*. 1. Prostor, 2016.

„Narodil jsem se krátce po tom, co se moji rodiče nastěhovali do Vlčkovic, v rámci dosídlování pohraničí. Vlčkovice byla německá obec a po válce celá vesnice, mimo asi třech rodin smíšených, byli odsunuti v rámci odsunu. Moje matka je Ukrajinka, která přišla v roce devatenáct set třicet pět, když jí bylo čtrnáct roků, do Čech za prací. Táta pocházel z Českomoravský vysočiny. Když se dali dohromady, tak v rámci toho dosídlování, ve Vlčkovících dostali dům, nějaký pole cirka čtyři hektary a tady začali hospodařit.“ (pan Ota)

V jiných případech vlastnila česká rodina stavení po více generací. Byla to rozsáhlá hospodářství s plynulou generační obměnou. Po otci, pokud to bylo možné, statek přebíral syn. Jinak tomu mohlo být tehdy, když syn nechtěl v zemědělství pokračovat a šel jiným oborem vzdělání. To se však dle pamětníků stávalo jen výjimečně. Chlapci měli za samozřejmé v hospodaření pokračovat a převzít statek po svém otci:

„Byli čtyři bráchové. Studovali stavební fakulty. Ten nejstarší byl významný matematik a statik. Ten byl v Srbsku ve službách srbského krále. Když nám zastřelili Ferdinanda, tak najednou byl na nepřátelské straně. Po válce se nevracel. Si všichni mysleli, že je mrtvej. Vrátil se až v roce devatenáct set dvacet tři. Mezi tím tu byly dvě sestry. Anežka se vdala a začala tady hospodařit. Jo takhle, ještě byly volby, prezidentský. Děda byl velkej příznivec Kramáře. Ten prohrál s Masarykem. Začal mít problémy (děda). Hospodařil tady Standa, co si vzal Anežku a jednalo se tady o to, že naše jméno by tady skončilo. Takže se rozhodlo, že jeden z bratrů půjde hospodařit. Padla volba na mého otce. Pak se jen jednalo o tu Annu. Tý se koupil statek. Tím se dostal otec na statek.“ (pan Jiří)

5.3.2 Vzdělání

Pamětníci jsou narozeni v letech 1933-1958. Základní školy byly z jejich pohledu bezstarostným prostředím. Do čtvrté třídy byly školy i v menších vesnicích. Říkalo se jim obecné školy. Další stupeň už byl přemístěn do větších škol ve větších vesnicích nebo městech. Těm se říkalo měšťanky. Některým základním školám se říkalo osmitřídka. V té době ještě nebyl zavedený devátý stupeň. Čím byl žák starší, tím přibývalo nátlaku ze strany komunistického režimu a pohlíželo se na to, z jaké rodiny žák pochází. Na každého se psal posudek, ke kterému se přihlíželo při přijímacím řízení na střední a vysoké školy. K posudku se přihlíželo i v průběhu studia a byla to písemná vizitka žáka.

„Já jsem se dostal na střední školu. Dál jsem se hlásil do zemědělství, protože jsem věděl, že nemám jinou možnost. To ve škole byli hrozně rádi. Napsali mi výborný posudek. V roce 70 jsem byl na Suchdole a potřeboval jsem doložku. Tak jsem šel za profesorem. Šel pro nějaký červený desky a tam bylo, že otec je vesnický boháč, že byl vězněn a trestán. To se mě na to ptal, co to je. Tak jsem mu vysvětlil, že to tak bylo. Udělal klap, zavřel desky a dal mi to. To jsem přemýšlel, jak se to tam dostalo. To za mnou na střední škole přišel jeden a co že to dělám, že píše posudky. To se ze třídy hlásili ostatní na vejšku. Tak jsem se ptal, jestli se můžu taky přihlásit. Tak jsem se tedy přihlásil do Prahy na Suchdol. To je prodloužený mládí. Po škole jsem šel do Nahořan na praxi.“

(pan Jiří)

Pro budoucí fungování v hospodářství, byla podstatnou zkušeností zmiňovaná praxe. Ta byla zavedena na odborných středních školách, kde se během studia zařadila do výuky. Praxe v zemědělském, soustružnickém či mechanizačním oboru se sháněla v JZD, popřípadě ve státních podnicích.

„Po čtvrté třídě jsem šel do Chvalkovic. No nevěděl jsem, co budu dělat, v té době chtěl být každej automechanik. Jezdil jsem na traktor. Pak mě pan Borůvka svezl na motorce a ptal se mě co budu dělat. Tak jsem mu řekl, že nevím, že bych chtěl být automechanik, jako každej kluk. Tak se mě zeptal, jestli se nechci učit jako opravář zemědělských strojů. Tak jsem šel, jenže dřív to bylo na určitý počet. Když se dávaly přihlášky, tak že nemaj místo v Trutnově. Tak jsem se učil nejdřív pro náchodskéj okres, ale už bylo domluvený, že až se vyučím, tak půjdu sem. Tam šlo jenom o to, abych se vyučil. Tak jsem se v sedmdesátým šestým vyučil a nastoupil tady v jednotným zemědělským družstvě“.

(pan Zdeněk)

„Od první do čtvrtý jsem chodil do Vlčkovic. Od pátý do Chvalkovic. Když jsem vyšel osmou třídu, šel jsem na rok na učiliště. Potom jsem nastoupil na zemědělskou technickou školu v Litomyšli. Od šedesátýho třetího do šedesátýho sedmýho jsem chodil do školy v Litomyšli. Povinně jsme dělali řidičský průkaz na traktor. Ta škola byla výborná. Jak po stránce, tak vzdělání, tak po stránce volného času. Tolik sportu a srandy. Pro ty kantory to bylo poslání. Věnovali tomu ohromně času. Ať se bavíme o jakýmkoli kantoroj, tak o nikom nemůžu říct, že by nás nějak buzeroval. Po maturitě jsem šel na vojnu. Z vojny jsem se vrátil

v roce šedesát osm. Hnedka jsem nastoupil do družstva jako mechanizátor, kde jsem byl až do důchodu. Prošel jsem různěma funkcema až jsem skončil jako předseda toho družstva“.

(pan Ota)

Jedna z příčin úspěšného selského hospodaření spočívala v tom, že mnozí sedláci získávali kvalitní vzdělání v odborných rolnických školách a kurzech. Vzdělání umožňovali i svým potomkům, kteří se pak stávali experimentátory a širiteli nových pěstitelských i šlechtických postupů. Měli znalosti o moderním vedení zemědělské domácnosti. Byli aktivní ve spolcích, sdruženích a v širších kruzích vesnického typu. Získávali tak mezi ostatními zemědělci značnou autoritu. Z řad sedláků pocházeli starostové, předsedové, členové obecních zastupitelstev a podobně.⁵¹

„Skončil jsem devítiletku. Náš ročník byl první, pro který se otevřela devátá třída. Rok jsem chodil na Zemědělské odborné učiliště neboli univerzita, se tomu říkalo. Tam jsme dělali prostě všechno. Tři dny praxe, tři dny škola, se učilo i v sobotu. Tak jsme okopávali řepu, sušili seno, dojili a myli i krávám ocasy. Všechny zemědělský práce. Pak jsem šel od roku 63 do 67 do Litomyšle. To byla dobrá škola, perfektní kantoři, že na ně člověk vzpomíná celý život. Mezi třetákem a čtvrtákem jsem šel na kombajn, do Chocně do traktorky. Pak přišla vojna. Narukoval jsem do Milovic, povinně na dva roky v šedesátým sedmým.“

(pan Josef)

Po ukončení školní docházky chlapci povinně nastupovali na dva roky na vojnu. K té se žádný z pamětníků nijak významně nevyjádřil. Jediná pamětnice Anděla pracovala jako zootechnička jen krátce. Poté otěhotněla a do stejné pozice se vrátit nemohla kvůli časovému vytížení. Začala tedy pracovat v živočišném sektoru, kde pracovala až do důchodového věku. Práci hodnotila jako velmi fyzicky náročnou:

„Po učňáku jsem byla rok na zemědělské učňovské škole. To byla jako taková nadstavba. Pak jsem byla dva roky jako zaměstnanec na školním statku té učňovské školy. Tam jsem dělala a pak maminka onemocněla a já jsem musela domů. To mi bylo osmnáct roků, když jsem šla do družstva. Dělala jsem zootechničku“. (paní Anděla)

⁵¹ JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 42.

5.3.3 Proces kolektivizace a vznik družstev

Krátce po konci druhé světové války vznikly jako stranicky nezávislé zájmové organizace – *Jednotný svaz českých zemědělců* a *Jednotný svaz slovenských rolníků*. Do nich mohli vstoupit všichni zemědělci, bez rozdílu velikosti hospodářství a stranické příslušnosti. Nekomunistické strany se stále více důrazně angažovaly k ochraně zájmů soukromého zemědělského podnikání. Přednostní podpora však směřovala do prvotních struktur kolektivizovaného zemědělství, dále do státních statků a státních strojních stanic. Slib vládnoucí strany, že v Československu kolchozy nebudou, byl porušen. Za nepřítelé státu byli pojmenováni větší sedláci. Nesli označení vesnických kapitalistů, boháčů a kulaků. Komunistická zemědělská politika si dala za úkol omezit kapitalistické živly na vesnici a znemožnit tvoření nových. Přebudovat individuální zemědělskou výrobu a malovýrobu na socialistické výrobní hospodářství. Urychleně organizovat socialistickou velkovýrobu na státních statcích.⁵²

„Začínalo se s tím, aby se zakládaly zemědělská družstva. Tak proto i naši, protože byl velký nátlak, museli do družstva. Táta byl dokonce měsíc zavřenej, protože se mu nechtělo do družstva. A mě z okresní zemědělské správy odčerpali jako přebytečného a musel jsem na státní statek. Kde jsem byl do podzimu padesát tři. Pak jsem narukoval na dva roky na vojnu.“ (pan Jaroslav)

Neposlušnost, vzpoura, nesouhlas a obecně jiné postoje, než vyžadoval stát, byly trestány. Proto i přes odpor ke kolektivizaci se rodiče pamětníků přidali k družstevníkům a vstoupili do JZD.

„Když začala ta kolektivizace, tak já nebyla doma, já byla na učňáku. Víím, že taťka byl hrozně proti. Nebýt mamky, tak že by ho zavřeli. V padesátém třetím roce se tady založilo družstvo a naši do něho šli. To oni tak i museli, když nechtěli mít problémy. A v padesátém třetím byla ta měnová reforma. To si tady děti na kopci hrály s penězma. Všude lítaly peníze. My jsme je pak pálili, ty peníze. To bylo. To byla už reforma druhá, první byla v pětáctýřicátým.“ (paní Anděla)

⁵²JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 60-63.

„Tak akorát pamatuju, že v té době, než se nastoupilo do družstev, sem jezdili ze Dvora dělníci, kteří přesvědčovali lidi, aby vstoupili do družstev. Lidi moc nechtěli, nenadchlo je to. Trvalo to měsíc, nevím. Vždycky navečer přijeli a chodili po zemědělcích tady a přesvědčovali, aby vstoupili do družstva. Nejdřív k tomu měli všichni odpor samozřejmě. A tak nakonec to družstvo taky založili a já jsem šel na vojnu, tak nevím, jak přesně to tu pak bylo. Vím, že nejdřív vstoupili všichni a potom zas byli nějaký dohady a půlka z družstva vystoupila a zůstalo jen taková malá družstvo. A když jsem přišel z vojny, tak družstvo zase začalo. Přesvědčili ty, co vystoupili, aby zase vstoupili do družstva. Jak jsem přišel z vojny, tak to družstvo už bylo trochu lepší, tak jsem šel do družstva.“ (pan Igor)

Období zakládání družstev pamatují pan Igor, pan Jaroslav a paní Anděla. Byli už dospělí nebo téměř dospělí a situaci plně vnímali. Prvotní vzpomínky jsou spíše negativního rázu. Ze vzniku JZD měli obavy hlavně rodiče pamětníků, pro které to byla zásadní životní změna. Ostatní pamětníci mají zprostředkované vzpomínky od svých rodičů. Přesto situaci popisují tak, jako kdyby v tomto období již plně vnímali a sami to zažili. Takovéto vyprávění odhaluje silné postavení tohoto procesu v rodinách pamětníků.

„Už v těch padesátých letech se tlačilo, aby šli ty lidi do družstva. Samozřejmě komunisti obcházeli po barákách, každého tlačili. Nejdřív po dobrým, pak po zlým. Tady u nás, jak to byly Sudety, nebyly tak velký statky. Nikdo neměl třicet hektarů. Bylo to od jednoho po třináct. Na té Vysočině třeba, zaměřovali se na ty velký nebo byli rebelanti. Bylo spousta lidí, kteří to těm estébákům donesli. Lidi vstoupili do družstva, potom z něj zase vystoupili a zbylo jich jen pár. Potom nastavili takový podmínky, ty komunisti, že v podstatě nebylo možný hospodařit. Byly takový dodávky, že to bylo hrozný.“ (pan Josef)

Selský stav stál před otázkou, jakým směrem se bude ubírat jejich život dál. Komunisté chtěli svými návrhy navést všechny na svou stranu. Věděli zcela přesně ke komu domů jít a jakými slovy a prostředky je převést na svou stranu. Chtěli hlavně omezit tzv. kapitalistické živly na vsi a zamezit vznikání nových. Podnikaly kroky pro přetvoření malovýroby na socialistické velkovýrobní hospodářství.

„Takže potom, aby ty lidi dostali do družstva, tak museli podle toho ruskýho systému někoho zavřít. Ty lidi postrašit, aby je zlomili. I můj tatínek byl vyslychanej. Chtěli slyšet, co

řekl jeden chlap v hospodě. Když by jim měl říct, co vše si povídali, tak zavřou celou jejich i naši rodinu. Protože mezi sebou na to všechno nadávali, to je jasný. Tatínek věděl, že nemůže nic říct. Drželi ho tam celej den, nic z něj nedostali, tak ho pak pustili. Toho chlapa pak asi na půl roku zavřeli. Příklad tý hrůzy tady z vesnice je pan Toman. Měl z vesnice nejvíc hektarů. Nechtěl do družstva a oni potřebovali takový lidi potrestat. Na něj si vymysleli, že nasadil filouse. To jsou brouci, kteří běžně na poli jsou, to jsou i dneska. Tak ho zavřeli. Měli v Praze známýho, tak doufali, že ten jim pomůže. Jenže kdo v té době by se za někoho přemluvil? Ani za vlastní rodinu pomalu ne. Ten pan Toman za půl roku v tom vězení zemřel.“ (pan Josef)

Později se zjistilo, že pana Tomana udal pracovník StB, který byl jeho sousedem a později pracoval ve družstvě. Tam ostatním vyprávěl, že když by za ním tenkrát žena pana Tomana přišla s prosbou, aby ho pustil, tak ho pustí. Také dodal:

„Chlapi, my jsme si to dělali, jak jsme potřebovali. Z malýho případu jsme udělali velkej a velkej jsme zamázli, že nebylo nic“.

„Jeden hospodář tady u nás pronesl větu: Však vám taky věčně sluníčko svítit nebude. Tak toho zavřeli.“ (paní Anděla)

Někteří se přizpůsobili režimu. Zvolili cestu vstupu do družstva. Tím se zbavili mnohých problémů, které jim mohly nastat. Přesto měl každý svůj vlastní důvod pro vstup do družstva. Pan Igor zůstal na statku sám, se svou maminkou. Z dlouhodobého měřítká pro ně bylo snazší variantou vstoupit do družstva. Rodina pana Oty hospodařila na svých pozemcích necelé čtyři roky. Jak pamětník sám podotkl, nestihli si vztah k půdě vytvořit natolik pevný, aby o ni bojovali. Dalším faktorem byla malá výměra pozemků, která čítala okolo čtyř hektarů. Oproti tomu jiní sedláci se bránili a svých polí se vzdát nechtěli. Nechtěli vkládat svá pole a dobytek do společného hospodaření.

„Tady byl zavřenej jeden. On tenkrát měl nějaký machle s obilím, že ho nařknuli, že ho nedodal. On ale snad nějak dodal, no ale hodilo se jim ho zavřít a tak ho zavřeli. A vystěhovaný byli odsud Köllerovi. On se tomu pořád vzpouzel a byl vzpurnej a rejpal. Celou rodinu vystěhovali. Oni měli obrovský statek a družstvo tam pak mělo dílny.“ (paní Anděla)

„Přišel únor devatenáct set čtyřicet osm. V té době komunistický režim začal své odpůrce pronásledovat a po svém vzoru doslova ničit. Začala perzekuce a pronásledování odpůrců režimu. Pak přišla kolektivizace a zakládání JZD. Hodně se tomu bránili, nechtěli se vzdát svých polí a dobytka. Nastalo přesvědčování, to i vyhrožování. Jako ti, co si vážili svobody a větší hospodáři, jim nevěřili. Otcí nebylo družstevnictví cizí. On byl členem Melioračního družstva, mlékárny v Opočně, Hospodářského družstva v Novém Městě nad Metují, pastvinářského družstva na Sedloňové. Otec patřil k dobrým hospodářům. Byl velice dobře známý v chovatelských kruzích. Na to konto po něm pak taky šli. Otec, jakožto chovatel plemenných býků, byl komunisty označen za kulaka.“ (pan Jiří)

Vesnický boháč neboli kulak bylo hanlivé pojmenování soukromého zemědělce, kterému se jednoduše řečeno dařilo. Režim potřeboval určit a pojmenovat nepřítel, neboť každá propaganda má svého nepřítel. Úspěšní a velcí statkáři byli pro režim hrozbou a konkurenty. Nezapadali do představ družstevního systému, tak bylo potřeba je eliminovat. Začala vznikat opatření, která znemožňovala kulakům hospodařit. Byly to především nesplnitelné míry dodávek a odcizování zemědělské techniky. Vznikaly státní strojní stanice, které poskytovaly stroje velkým družstvům. Dále existovaly státní traktorové stanice, kde si sice „vesniční boháči“ mohli stroje vypůjčit, ovšem za zvýšené ceny. Ztížené podmínky měli také kvůli zvýšení zemědělské daně, zvýšení úrokových sazeb a odbourání státních cenových intervencí. Byl to trest za to, že nebrali zřetel na třídní diferenciaci vesnice.⁵³

Odpůrci kolektivizace a politického režimu začali být postihováni. To navozovalo na vesnicích strach, pocit nejistoty a obav. Na úkor tohoto tlaku mnozí rolníci podepisovali přihlášky do JZD. Přesto Ústřední výbor komunistické strany Československa vyjádřil nespokojenost s malými účinky dosavadních postupů, neboť bylo trestáno více středních a malých rolníků než vesnických boháčů. Velká hospodářství prozatím zvládala povinné dodávky splňovat, přesto se striktními pravidly řada z nich nesouhlasila.

„No otec začal mít s komunistickým režimem problémy. Na podzim čtyřicet devět nastaly tvrdé kontroly povinných dodávek ze strany ONV. Devátého prosince roku devatenáct set čtyřicet devět došlo ke shromáždění tři sta rolníků před budovou Občanského národního výboru v Dobrušce. Chtěli vyjednat podmínky, za kterých by bylo možno dále

⁵³ JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 61-64.

hospodařit. Nikdo netušil, jaký následky může mít taková akce v začínající totalitě. Stala se záležitostí pro orgány StB. Ještě v noci bylo zatčeno pět sedláků. Dvacátého osmého února v roce devatenáct set padesát bylo zatčeno dalších devět sedláků. Mezi nimi i můj otec, ten byl z nich nejstarší. Otec byl zatčen na poli, ale statek byl obklíčen ozbrojenými vojáky. Šel na uran, kde měl v šestapadesátém roce těžký úraz, že jsem myslel, že to nepřežije. Od té doby byl víceméně invalida. Pak byl v Příbrami, kam se za ním jednou za půl roku jezdilo. To vypadalo jak z těch filmů. Dlouhý stůl, abyste si nemohli nic podat. Seděl tam vězeň, dozorce, vězeň, dozorce. V tej čekárně byly zamalovaná okna, když jsme jezdili do toho Milína. Mě třeba zvedli, a tak já jsem toho otce viděl v tom štrůdlu, jak šli. Jednou si otec strkal fotku do ponožky, a to ho viděl, tak řekl že ještě jednou a ukončíme návštěvu. Pak ho pustili na amnestii. To muselo být pro tu maminku strašný. Devátého května byla amnestie a von se vrátil třeba asi třiadvacátého nebo pětadvacátého. To je čtrnáct dní. Teď nikdo nevěděl nic. Nevěděla, jestli se ho ta amnestie týká. Pak najednou jsme támhle hráli fotbal na louce a přijela paní na kole a křičela, že se mi vrátil tatínek. Tak my jsme hnali, kluci mně utekli, tak jsem příběh poslední. Tam šla maminka, tlačila kolo a on s kufrem a kulhal s holej. Měl asi šest čokolád, to dával klukům. Na mě nevyzbylo, jak jsem byl pomalejš. Né, mně to nevadilo, já jsem měl tátu doma, takže dobrý.“ (pan Jiří)

Za účast na shromáždění rolníků, kteří chtěli vyžádat lepší podmínky k hospodaření, byl otec pana Jiřího zatčen a poslán těžít uran. Ve stejném řízení byla odsouzena i jeho matka, která dostala trest osm měsíců vazby. Jelikož v té době byl pan Jiří pouze půl roku starý, bylo vykonání trestu matky odloženo. O rok později však přišel dopis, aby se matka dostavila do hradecké věznice. Po dobu, kdy byli oba rodiče zatčeni, se o pana Jiřího starala starší sestra. Matka se po osmi měsících vrátila zpátky domů. Otec byl odsouzen na dvacet let, byl ovšem díky amnestii propuštěn dříve.

„Přitom byly vypsány dost vysoké dodávky. To už hned po válce. Podle výměry pozemků byly vypsány odevzdávání obilí, brambor, cukrová řepa. I různý, i když to tady v Podkrkonoší, se musela pěstovat zelenina. My tady jsme měli třicet árů. Jsme museli pěstovat cereál, i když tady k tomu nebyly podmínky. Taky odevzdávání mlíka, mása. To jak hovězí, tak veřňový. Přepsány bylo i odevzdávání vajec. Znemožňovali to, jak se dalo. Nebyla to lehká doba. Naschvál vysoké požadavky, aby se nedalo splnit.“ (pan Jaroslav)

Už v polovině října roku 1948 proběhla schůze předsednictva ÚV KSČ, kde bylo rozhodnuto o následování sovětského modelu. Na začátku schůze ministr zemědělství Julius Ďuriš stanovil hlavní cíle. Mezi jeden z úkolů zasedání patřilo omezit kapitalistické živly na vesnici a postupně přebudovávat malovýrobu na velkovýrobu a státní statky. Plán, jak omezit kapitalistické živly vycházel z předpokladů neplnění povinných dodávek. Ty byly nastaveny v takové výši, aby bylo téměř nemožné je splnit. Postup přeměny zemědělství měl mít formu třídního boje proti kulakům. Při řešení otázky přechodu na velkovýrobu se dle plánu mělo postupovat velmi opatrně. Těžké stroje se soustředily do státních strojních stanic. Menší stroje mohly připadnout družstvu. Antonín Zápotocký navrhoval ukončit jakékoliv přidělování půdy nebo strojů.⁵⁴

Vládní prohlášení z 15. září 1953 hlásalo umírnění veškerých restrikcí. Období mezi rokem 1953 a první polovinou roku 1955 lze, z hlediska postavení rolnictva a selského stavu, označit za poklidný mezičas. Vzmáhající se nespokojenosti z urychleného a neuváženého zakládání JZD a JRD, nátlaku na rolnictvo, nesplnění nadsazených dodávek, konfiskace majetku, zákazy pobytu, vystěhování do míst přikázaného bydliště a dalších postihů, se režim zalekl. Zklidnily se vztahy mezi režimem a sedláky. Zmírnily se soudní a správní trestné postihy.⁵⁵

Na jaře roku 1955 zahájilo vedení KSČ řadu jednání. Ta byla obsahově provázaná a časově na sebe navazovala. Hlavním tématem bylo definitivně vyřešit „kulacké otázky“. Hledala se nejvhodnější metoda likvidačního procesu. Navazovalo se na postupy z první poloviny 50. let. Vše vyústilo 30. června 1958 usnesením politického byra ÚV KSČ. Byl zveřejněn záměr upustit od kolektivizační přestávky a opět zahájit aktivní kolektivizaci. Ve vládě vznikaly četné pochybnosti o výši a přiměřenosti trestů za neplnění záměrně nadsazených dodávek. Nepřihlíželo se k objektivním možnostem sedláka. Ten, kdo nemohl splnit požadovanou výši dodávek, byl považován za sabotéra. Jako běžný trest soud uložil sedlákovu několikaměsíční odnětí svobody, peněžní pokutu, konfiskaci majetku i zabránění spoluvlastnických podílů. Skutečným cílem soudu bylo získat majetek odsouzeného a zastrašit sousedy a obyvatele vesnice.⁵⁶

⁵⁴ PŠENIČKOVÁ, J. *Kolektivizace zemědělství: vznik JZD 1848-1949*, s. 30-33.

⁵⁵ JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, s.207-210.

⁵⁶ JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 210-213.

„Naši byli v družstvu, ale nevím, jestli už koncem roku padesát čtyři prezident Zápotockej řekl, že nikoho v družstvu nedržej. Tak dost lidí odešlo a začli dělat soukromě. Já po vojně se vrátil domů, tatínek taky vystoupil z družstva a zůstal jsem tady do roku padesát osm. V březnu padesát osm udělali zase veliký nátlak a všichni, až mám dojem na dva, šli všichni do družstva. Znemožňovali těm lidem, kdo by zpátky nešel, jejich pozemky. Z družstva jim dali nějaké pozemky, většinou horší kousky. V roce padesát osm, to naši už museli do družstva.“ (pan Jaroslav)

„Některý lidi se bránili vstupu do družstva. Hospodařili strašně dlouho, i když už bylo družstvo. Spíš živořili. Je pravda, že ten režim, co tady vládl, tak u něj neměli podmínky, aby mohli dobře hospodařit. Dávali jim pole daleko a nekvalitní půdu. Bylo jich ale tady málo takových.“ (pan Ota)

Kdy, jakým způsobem a zda vůbec lidé do družstva vstoupili, záviselo na mnoha faktorech. Převážně na osobním přesvědčení člověka. Od toho se odvíjely další kroky ze strany státu. Velcí hospodáři byli pro režim hrozbou, a proto byli středem pozornosti. Malí hospodáři, kteří nechtěli do družstva vstoupit, dokázali nějaký čas nadále hospodařit. Stát jim však hospodaření znemožňoval, jak nejvíce mohl a byl v tom velmi úspěšný.

„Všechn majetek jsme dali do družstva a akorát jsme měli záhumenku. Kromě tý záhumenky, šlo do družstva všechno. Do těch větších statků, kde měli chlívy, dali jalovice a bejci. My jsme neměli strojní dojení, taky jsme tady ale měli a hodně. Do těch větších hospodářství se to prostě rozmístilo. No, protože nebyly kravíny viš. Pak se to svedlo do kravína. Když od nás odvedly krávy, tak nám sem dali prasata.“ (paní Anděla)

Jelikož rodina paní Anděly měla statek a příslušné prostory k chování dobytka, tak družstvo tyto prostory využilo. Nejprve byly přivedeny krávy a po vystavění kravína je vystřídala prasata. Zaměstnanci družstva docházeli na rodinný statek paní Anděly.

5.3.4 Vstup do družstva a hodnocení procesu kolektivizace

Stát i vládnoucí komunistická strana slovně a ideologicky podporovaly družstevnictví. Zároveň používaly donucovací prostředky na drobné výrobce, rolníky, sedláky a

živnostníky. Omezovaly autentická družstva, velkostatkáře a úspěšné sedláky. Direktivně zakládaná družstva porušovala hned několik družstevních principů. Mezi hlavní patřily dobrovolnost, nezávislost a samospráva. Direktivně založená družstva se vyznačovala složitým institucionálním vývojem. Družstva byla podřízena centrálnímu plánu. Určitou míru samostatnosti si však zachovala. Počáteční peripetie byly veliké.

„Pak to družstvo už bylo jako trochu lepší, tak jsem šel do družstva. Jenže ta organizace, to nebylo vono. Pak se ta situace v tom družstvu zhoršovala. Já jsem jezdil jako traktorista. Ten rok jsem jezdil za dvě koruny na hodinu. Já si myslím, že to bylo prostě tím, že oni ty lidi nahnali do družstva, ale to zabezpečení nebylo. Nebyly stroje, a tak se to tak různě pytlíkovalo. Pak se to začlo zlepšovat, družstvo koupilo nějaký stroje.“ (pan Igor)

„Museli jsme ten chod zajistit. Družstva dělala všechno. Krávy na mlíko, prasata, selata se dělali. Hospodařili jsme na devět set čtyřiceti hektarech hospodářské půdy. Na tuhle výměru jsme zaměstnávali sto deset lidí. Dneska tuhle výměru dělá zhruba patnáct lidí. Už maj jinou techniku. Za družstva jsme měli pět svých kombajnů, a ještě jsme brali z traktorových podniků. To tady bylo o žních deset až patnáct kombajnů. Na tu výměru jsme měli tři sta dvacet kusů dojníc, krav. Každý den jsme dvakrát dojili. Na to jsme museli mít lidi. Do toho prasata. Museli jsme dělat vojtěšku, kukuřici, jetel. Pro zvířata.“ (pan Ota)

První roky fungování družstev byly velmi těžké. Chyběla potřebná technika k obdělávání polí a obsluze dobytka. Velká část práce se musela dělat ručně. Těžkou práci dělaly i ženy, které přes léto okopávaly, sbíraly, plely, hrabaly a skládaly, co se dalo. Přes rok dojily krávy. To musely podojit několik set krav dvakrát denně a ručně. Pan Ota práci žen v počátcích fungování družstva velmi vyzdvihl a ocenil. Zmiňuje, že dnes by takovou práci nedělal nikdo.

„Když jsem šla v osmnácti do družstva, tak jsem dělala zootechničku. Jenže pak brzo přišly děti a já musela jít do živočišný. To se muselo, jako ta zootechnička, pořád někam jezdit a já na to neměla čas. Manžel byl na poli. Školka nebyla, jen žňový útulek přes léto. Takže jsme se s tátou střídali. Já chodila ráno, ve tři hodiny a v sedm, o půl osmý, jsem byla doma. To pak šel do práce táta a s dětma jsem byla já. Na odpoledne jsem si dceru ve tři hodiny brala s sebou do chlíva. V kočáru jsem ji postavila pod přístřeší. To jsem ji šla

přebalit nebo dát z flašky napít. Když jsem protrhávala řepu, tak flaška s mlíkem do termosky sebou, to se muselo. Všechny jsme to takhle musely, kdo měl děti.“ (paní Anděla)

„Začátek těžkej, lidi se nadřeli. Všechno se dělalo ručně, jako v normálním hospodářství jo. Jenže ve družstvě toho bylo tolik. Já si pamatuju, jak se práškovalo. Jsem měl vlek s práškama, jako s umělejma hnojivama. Měl jsem šest ženských u toho, každá na sobě měla takový velký mísy. Každý jsem dal dvě lopaty toho hnojiva do tý mísy. Ony chodily po poli, sypaly to ručně. Pak jsem jim dal další a zase. Ty ženský se tam nadřely moc, moc. Ručně se nakládal hnůj. Brambory se dělaly ručně, řepa. Tu okrajovaly. Ty se nadřely.“ (pan Igor)

„V sedmdesátým devátým jsem se vyučil a nastoupil jsem tady ve družstvě. Nojo, jenže do dílny jsem nešel, nebyli lidi na pole. Tak to jsem d'ál traktoristu. To jsem dostal takovej traktor, každej měl přidělenej svůj traktor. Oženil jsem se, to jsem tak musel, no a od družstva jsme dostali byt. To bylo podmínkou, že jsme to museli podepsat na deset let. Manželka taky musela jít do družstva, že jo. Já jsem jel na vojnu na dva roky i přesto, že jsem byl ženatej. Ženatí kluci jezdili třeba na půl roku, já na dva. Nechtěl jsem to jít nikam vyběhávat. Pak jsem se vrátil z vojny v osmdesátým druhým a co se mnou? Pan Jiří tu dělal mechanizátora. Vždycky všhecko strčili mně, jako mladýmu. I o vikendu jsem pracoval, za to byly příplatky. V tý živočišný to byla těžká práce. Nebyla technika. Pak ty práce se dělaly hodně přes víkend. Člověk ani neměl čas na děti. Byla živočišná i rostlinná. Na rostlinnou tady byli chlapi jako traktoristi. V létě ženský chodily sbírat kamení nebo se lisovala sláma a seno se dělalo. Řepa se chodila okopávat. To byla jedna vedle druhý a dělalo se to ručně motyčkou dřív. To sem jezdily Slovenky na výpomoc. Dřív se ty podniky i předháněly.“ (pan Zdeněk)

Pan Zdeněk patřil k nejmladším členům družstva. Z počátku nedělal práci, ke které byl vyučený ze školy. Dělal vše, co bylo potřeba. Pan Zdeněk do družstva nastoupil v roce 1979. V té době už družstvo vlastnilo více techniky než na počátku jeho fungování. Práce bylo však stále mnoho. V období sklizně jezdily na výpomoc dívky ze Slovenska. Pan Zdeněk zmínil, že po čase už nemusely dojíždět, neboť se tu provdaly a zůstaly ve vesnici.

„Takhle nahnali ty lidi do družstva. Kdo měl hektary, tam prostě musel pracovat. Fungovalo to tam tak, že vedoucí vždycky musel mít červenou knížku, ňákou. Musel bejt

komunista, jinak to v podstatě nemoh dělat. V každý vesnici byla stranická organizace komunistická a ty do toho mluvily. Samozřejmě, aniž by tomu zbla rozuměly. Byl tady jeden agronom, kterej se divil, k čemu to může jít, když tomu velí pekař a švec. Ten nejvyšší v Trutnově, komunista, byl myslím pekař a ten místní komunista byl švec. Oba takhle vyučený. A mluvili do všeho. Ze začátku byla práce na jednotky. Okopávala se řepa, rozhazovalo se. Strašná dřina to zemědělství. Rozhazoval se hnůj, tak se to zkopalo z vozu, kterej se dotáh koňma a ženský to rozhazovaly po poli. Ta jednotka byla oceněná, třeba pětikoruna. Tenkrát si vydělávali tak osm set korun za měsíc. Ještě tam byl jeden figl, hroznej. Dostávali z tý jednotky jenom půlku, na vejplatu. Pak na konci roku, rok se sečet a byla valná hromada. Podle toho, jak to vyšlo, to hospodaření, tak dostali tu druhou půlku. Když to vyšlo míň, tak dostali jen čtvrtku a když to nevyšlo, tak nedostali nic. To vlastně dělali půl roku zadarmo.“ (pan Josef)

„My měli hospodářství, a tak jsme museli do družstva. To takhle museli všichni. No někdo se vzpouzel. To i tatínek se vzpouzel, on tam nechtěl a měl řeči. Maminka ho musela usměrňovat, aby nebyl problém. On jako trochu byl, ale brali nějakou ohled na maminku, aby na to nezbyla sama a našťestí dobrý. Tak maminka hospodářství a dvě děti, to by bylo hrozný.“ (paní Anděla)

„Nejdřív jsem získával praxi. Půl roku jsem byl v Nahořanech. Pak byl potřeba agronom v Jesenici, tak jsem šel tam. V roce sedmdesát osm za mnou přišli z á chá pé. To se stavělo ve Skalici a ať tam jdu. Já jsem chtěl dělat žampiony, a to se moc neslučovalo, když tam byl člověk do večera. Tak jsem jim na to ale kejvl. Byl jsem v provozu, to mě bavilo.“ (pan Jiří)

Pan Jiří do družstva nevstoupil. Pozemky a stroje, které jeho rodina vlastnila, družstvo zkonfiskovalo, statek jim zůstal. Pan Jiří tedy neměl na čem hospodařit a pracoval jako agronom. Jeho žena podnikala se žampiony. Pěstovala je doma na statku ve stodole a následně prodávala na trzích. Byla to fyzicky i časově velmi náročná práce. Rodina z toho však měla velký finanční příjem. V té době to nebylo časté a o jejich žampiony byl velký zájem. Po revoluci došlo k otevření trhu. Žampiony již byly běžně k dostání. Pro ženu pana Jiřího se podnikání stalo nevýdělečné.

„Nadřeli jsme se hrozně. To jsme byly do party vždycky tři ženský. Ted'ka ty dojírny, to je úplně jiná práce. Nadřely jsme se hrozně. Pak tam byl ten pás. To byly takový vaničky, ale všechno se muselo házet lopatama. Když bylo zelený krmení, tak dělat kopáčema. Já jsem ještě byla takovej blbec, že jsem dělala všechno tak pořádně. Každěj jsme měli půlu toho stání, ale to mlíko šlo všechno dohromady. Kvasily jsme žitnej šrot. Kvasnice, když jim zbyly, tak do sudu s horkou vodou a kvasily jsme. Pak melasu tam vozili a ta se ředila. Některý ženský si vzaly půl belíka toho kvasu a ten jsme rozlejšovaly do těch vaniček kravám, který byly po teleti. Já jsem si vzala belíky dva a úplně plný. Takže člověk úplně vyřízenej, páteř. Ted' taky mám problémy, který mám. Hrozná dřina no.“ (paní Anděla)

Pamětnice popsala těžkou práci žen. Ve družstvu, kde pracovala paní Anděla, nebylo strojní dojení a vše se muselo dělat ručně. Pracovalo se na dvě směny. Byla to fyzicky velmi náročná práce, kterou i muži oceňovali. V té době nebyla jiná možnost, jak se o krávy postarat. Ulehčení práce přišlo až s příchodem strojního dojení, které si pamětnice neměla možnost vyzkoušet, neboť bylo do družstva zakoupeno až po Sametové revoluci.

Vzpomínání na vstup do družstva narátoři plynule spojovali s hodnocením procesu kolektivizace.

„To, co se dělo v padesátých letech je hrozný. To, co se dělo v osmdesátým devátým taky. Jestliže režim mi něco umožní, že můžu mlátit lidi a nic se mi za to nestane, jestli režim umožní, že můžu lidi vokrádat a nic se mi za to nestane. To přeci neznamená, že to budu dělat!“ (pan Josef)

Pan Josef nerad a s rozčilením vzpomíná na komunistický režim a jeho prostředky. Zásadně nesouhlasí s tím, jak byl proces kolektivizace vedený, jaké tresty se ukládaly a jak nelidské podmínky byly nastaveny.

„Ty družstva ze začátku špatný. Od začátku špatný. Nahnali tam lidi a tohle, špatný. Není na světě vláda, a u nás už vůbec ne, která když se má rozhodnout, jestli čtyři roky vládnout nebo, aby to přiškrtla, ale aby to někam směřovalo. Žádná vláda se nerozhodne pro to druhý. Ta družstva ovlivnila život lidí obrovským způsobem. V padesátých letech neskutečně negativně, že lidi tam umírali. V těch vězeních, když je zavřeli.“ (pan Josef)

„Tatínek i maminka, z nich byli najednou dělníci v zemědělství. Dobytek nám vzali, s tím žádná práce nebyla, ale dělali na polích. Odstěhoval jsem se, naši zůstali tady sami. Po čase se z tatínka stal ve družstvu traktorista. Maminka měla těžkou práci na poli. Na podzim jsme ji šli pomoci, když se sklízela řepa. V tom družstvu bych řekl, že pro mladýho člověka to nebylo k životu. Málo peněz a kdo se měl zařídit, to bylo těžký.“ (pan Jaroslav)

Pamětníci první roky fungování družstva popisují jako roky velmi těžké. To mohli registrovat prostřednictvím jejich rodičů, kterých se to konkrétně týkalo. Byl kladen velký nápor, to nebylo nikomu z pamětníků, ani dalším zemědělcům, které pamětníci zmiňovali, příjemné.

„Moje maminka za to družstvo byla ráda. Ona nechtěla být v tom hospodářství. Chtěla se učit. Byla ohromně chytrá. Byla ale nejstarší, s tatínkem byla od třinácti, a tak se musela provdat, aby byl hospodář. V tom družstvu se pak nadřela míň.“ (paní Anděla)

Paní Anděla o své mamince prozradila, že hospodářství jí nic neříkalo. Byla velmi chytrá. Chtěla studovat a vzdělávat se. Jelikož byla nejstarší a statek potřeboval hospodáře, tak se musela provdat, aby její manžel byl novým hospodářem. Neměla tedy možnost studovat a musela zůstat na statku. Byla z toho velmi nešťastná a měla i psychické problémy. Za vznik JZD byla ráda, neboť jejich majetek a polnosti byli dále pod správou družstva.

„Mě asi nejvíc rozčiluje, když říkali, že socialismus nás zkazil, že ten nás takhle vychoval. Hrozná výmluva, že nás vychoval socialismus. Nás, jako narozený po válce. Já každému říkám, že nevím jak tebe, ale mě žádný socialismus nevychoval, mě vychovávali rodiče. Nerozumím tomu, jak tohle může někdo říct. To, že to ten systém umožní přeci neznamená, že to budu dělat.“ (pan Josef)

„Když někdo říkal, že to je těžkej život toho zemědělce. Ono jako žijem, ono je to dobrý.“ (pan Jiří)

Rodina pana Jiřího to v době kolektivizace měla velmi těžké. Otec byl vězněn za velezradu. Na statku zůstala pouze maminka, která na osm měsíců byla také vězněna. Musela pracovat v jednotném zemědělském družstvu, aby uživila rodinu. Pan Jiří se vyučil pro

zemědělství. Stal se agronomem. Pracoval nejprve ve družstvě a poté v agro-chemickém podniku, protože pozemky jeho rodiny byly v držení zemědělského družstva.

„Byla taková doba. Já jsem nikdy nebyl žádný Fučík, žádnéj takovej hrdina. Bral jsem to tak, jak to bylo. Že je to nějaká taková nutnost, daná dobou. V každý době, už za králů a císařů, vždycky někdo byl proti někomu. Někdo se musel podřít a když nechtěl, tak ho upálili. Jako Husa. To takhle bylo za Němců, bylo to tak i za komunistů. Já nemám rád, když mě něco bolí, radši jsem ustoupil. S odstupem času, když se zpětně podívám, tak jsem rád. Že jsem něco zvládl a dokázal.“ (pan Ota)

5.3.5 Rodinný a pracovní svět pamětníků

Pamětníci, až na pana Jiřího a pana Jaroslava, byli členy JZD. Po většinu svého života v něm pracovali. To se promítalo do jejich volného času a rodinného života. Práce ve družstvě byla od rána do večera. Pamětníci měli doma i svůj pozemek a často i dobytek, o který se museli starat. Volného času bylo velmi málo.

„My ještě za barákem měli záhumenek, padesát árů. Tam jsme si mohli pro sebe vypěstovat něco. Kousek obilí a kousek třeba zeleniny nebo tak. Doma jsme měli krávu, takovou záhumenku. My jsme to mlíko i prodávali, do mlíkárn. Dojila pořádně, tak člověk z toho měl i nějakou korunu. To měli většina. Většina lidí měli záhumenkovou krávu a k tomu kousek záhumenku. Mohlo to bejt jen do padesáti árů, víc ne. Ono to i tak bylo dost, když na to člověk byl sám. Přišel jsem z práce, a ještě práce čekala doma.“ (pan Igor)

Záhumenek byl část pozemku, který měl podle slov pana Igora téměř každý. Všichni pamětníci záhumenek měli. Každý na něm pěstoval trochu odlišené plodiny. Vždy pro potřebu své rodiny či dobytka, který také běžně chovali. Nejčastěji to byla kráva. Pan Josef měl například kozu. Mléko si tak rodina nemusela kupovat. Mohli ho také prodávat a mít tak peníze navíc. Po odpracovaném dni ve družstvě bylo ještě potřeba obstarat úrodu a dobytek doma. Často s těmito činnostmi pomáhaly jejich děti, které k tomu byly od dětství vedeny.

„Když byly děti malý, tak to bylo opravdu těžký. Nebyla mateřská dovolená. Každá žena dostala jen jednu dvanáctinu výplaty jako mateřskou. Takže já vstávala brzo ráno a brala si děti v kočárku sebou do práce. Pak byly děti už sice větší, ale to bylo, že manžel ležel

v nemocnici po těžké operaci. Já byla na všechno sama. Děti už byly velký a už se o sebe postaraly. Pořád tu ale byl statek a práce. To jsem ráno vstávala ve dvě hodiny. Musela jsem nakrmit doma a utíkala jsem na čtvrtou ráno na autobus. V jednu jsem přijela zpátky a šla na kravín. Z kravína jsem přišla v osm hodin, a ještě jsem musela nakrmit doma. Těžký to bylo. Pak i družstvo pořádalo tábory, tak tam děti jezdily. Pro nás byly lázně. To nás vozili do lázní, které nám zaplatili nebo i výlety byly.“ (paní Anděla)

„Já jsem ten život prožil dá se říct tak napůl cikánsky. V tý maringotce. Ta rodina byla hodně ošizena na výchovu těch dětí. Přece jen ten táta, když je potřeba někde přitlačit při nějakém zlobení, má být při ruce. Vydělával jsem peníze pro rodinu, ale ke stáru si člověk řekne, že peníze nejsou všechno.“ (pan Jaroslav)

Když se pan Jaroslav oženil, chtěl se společně se svou ženou odstěhovat a vystoupit ze družstva. To v té době nebylo jednoduché. Zemědělská správa ho nechtěla uvolnit, neboť jeho rodina měla polnosti a muselo se na nich hospodařit. Musel obstarat spoustu písemných souhlasů a od státu měl nakázáno, že musí zůstat v zemědělství. Našel si tedy pozici v Krajském podniku zemědělských meliorací, kde pracoval jako bagrista. Do práce dojížděl a přes týden nebyl doma. Jeho žena vychovávala děti sama. Pan Jaroslav na to zpětně vzpomíná jako na složité období.

„Družstvo pořádalo akce. To skončily žně a byly dožínky, dořepný, MDŽ. To bylo nějaký jídlo, alkohol. Probíhalo to v hospodě. Když skončily žně, tak to bylo v takové buňce. Tam jsme to měli jako my družstevníci. Pak pro všechny to bylo v hospodě. Ještě taky byla výroční akce. Pořádali zájezdy. To ten Svaz družstevních rolníků.“ (pan Zdeněk)

Po prvních letech fungování družstev, kdy pamětníci na chod družstva vzpomínají jako na velmi těžké časy, se organizace stávala lepší a lepší. Jednak přibývala technika, která práci umožnila dělat snadněji a hlavně rychleji. Družstva se začala zajímat o pořádání akcí pro své zaměstnance i pro obyvatele vesnic. Převzala roli tvůrců zábavy a kulturní složky na vesnicích.

„My ty akce využívali. Dřív ty lidi asi jako drželi víc při sobě. Tak viděli se každé den. Chlapi chodili většinou do hospody. Teď jsou lidi rozstrkaný tak všude možně. Tu práci maj

a kvůli té rodině pak třeba nepřijdou, že jsou radši doma. Dřív se víc lidi stýkali. Ted' je nějaká akce a lidi ani nepřijdou. Ta zábava už je taková nic moc. Turnaj, když se pořádá, tak lidi nepřijdou. To dřív hodili. Nebo soutěž hasičská, když tady je, tak taky nepřijdou tak jako chodili dřív“. (pan Zdeněk)

„Tak těch patnáct roků před revolucí, to byla ta nejlepší léta. Já jsem rád chodil tancovat na zábavy. V tom družstvu, pak až teda dýl, se jezdilo na výlety. To byla kulturní komise, která objednala nějaký zájezd nebo tak. To jsem byl dokonce na družstevní rekreaci, se tomu říkalo tenkrát. Na týden jednou v Luhačovicích a potom v Praze. Tam jsme byli zadarmo, na té rekreaci. Za zájezd si pak člověk musel trochu zaplatit.“ (pan Igor)

Pamětník Igor byl za program, který družstvo zorganizovalo, velmi vděčný. Vzpomíná na ta léta, jako na ta nejlepší. Viděl v tom smysl a odměnu za odvedenou práci.

„Koupili jsme dva obytný přívěsy. S tím ze družstva jezdilo pár lidí. Jeden jsem na celý prázdniny odvezl na Slovensko do krásnýho kempu v lese u přehrady. Ten kemp byl vyhodnocovaný mezi prvníma třema nejlepšíma kempama v Československu. Lidi se tady hlásili a střídali se tam. Celý dva měsíce se tam takhle po týdnů střídali. Pak byly i rekreace. Přes svaz jsme byli s rodinou v Bulharsku a Rumunsku na dovolený. Měli jsme velkou slevu a ten svaz se postaral o vše. Plná penze, hotel, pití. Kdokoli z družstva se o tohle mohl přihlásit. Když byl velký zájem, tak se vymyslel systém, aby se všichni prostřídali. Pořádali jsme zájezdy. Každý rok, když se vyjednotila cukrovka a než začaly sena. Na rozhraní května a června jsme jezdili na výlety. Třeba na tři na čtyři dny. To jsem organizoval. Hrozně mě to bavilo.“ (pan Ota)

Pan Ota byl předsedou zemědělského družstva a včetně vedení a řízení družstva také zodpovídal za poskytnutí aktivit, na které byly od státu velké příspěvky zaměstnancům. Konkrétně ve Vlčkovcích v Podkrkonoší byl zájem o volnočasové akce veliký. Ze strany družstva, jakožto organizační složky, byl zaznamenán velký zájem o organizaci a uskutečnění těchto aktivit. Nabídka rekreací byla řízena Svazem družstevních rolníků. Ten sídlil vždy v okresním městě a jednotlivým družstvům nabízel rekreace. Ty byly velmi žádané a stát dohlížel na jejich realizaci. Cílem bylo, aby si zaměstnanci odpočali a nabrali sílu do dalších pracovních dnů. Rekreace měly zajistit zkvalitnění pracovního výkonu

zaměstnanců státu. Zmiňované výlety byly více individuální. Záleželo na organizační složce daného družstva. Výlet si účastník částečně uhradil sám a část mu proplatilo družstvo.

„Já, když jsem předsedoval a měl jsem problém. Já jsem nikdy ve straně nebyl jo, ale když jsem měl problém, tak jsem sedl do auta a jel jsem na Okresní výbor komunistické strany. Tam jsem šel za okresním tajemníkem a vždycky mě pomoh. Jó, bylo období, kdy už jsem předsedoval delší dobu, tak za mnou přišli. Byl jsem jediný předseda družstva v okrese, kterej nebyl ve straně a že už je na čase, abych tam vstoupil. Nešel jsem.“ (pan Ota)

Na nějaký čas musel pan Ota z místa předsedy odstoupit. Byl k tomu donucen, ale na druhou stranu to muselo působit zcela dobrovolně. Místo něho JZD dva roky vedl člen komunistické strany. Jeho vedení se neosvědčilo a udělal mnoho chyb. Byl odvolán a pan Ota nastoupil do funkce předsedy podruhé.

„My měli čtyři a děti a znova bych čtyři děti nechtěla. Doma byla kráva, byly slepice, krmilo se prase a takhle. Bylo dvacet korun na jednotku. Syn, když vycházel devítku, tak jsem mu koupila černý polobotky. Ty stály třicet devět korun. Byly malý vejplaty, ale pro ty děti to bylo dobrý. Ted' je to na děti tak drahý. Zimní boty byly za padesát korun“ (pan Ota)

„Na vesnicích ten život, ty lidi se hodně navštěvovali dřív. Byl takovej zvyk, že při zabíjačkách se blízkým sousedům nosila takzvaná výslužka. Zábavy bejvaly. To byly tak tři až čtyři plesy do roka. To pořádali hasiči, rybáři, myslivci. Sousedovi, když byl zraněný, jsem o žních pomohl já.“ (pan Jaroslav)

„Jestli můžu, tak ty lidi k sobě měli prostě blíž. Více se navštěvovali a táhli za jeden provaz. Když někdo potřeboval s něčím pomoci, tak sused mu hned pomohl. To bylo takový jiný, no. Ted' je víc těch možností. Víc té kultury. Auto je v každé rodině. To dřív bylo auto na jednu vesnici pomalu. Je to jiný, ale v určitým slova smyslu to je lepší. Co se týče těch možností. Dřív jsme stáli frontu na banány. To ted' nikdo nepamatuje.“ (žena pana Jaroslava)

Pan Jaroslav se svou ženou, která byla při rozhovoru přítomna a chtěla se k životu na vesnici vyjádřit, vzpomínají na sousedskou pospolitost. Shledávají rozdíl mezi tím, jak se k sobě lidé na vesnici chovali dříve a jak se chovají dnes. Postrádají vesnické zábavy, které

se dříve konaly pravidelně a zájem o ně byl veliký. Říkají, že dnes už mají na zábavy svůj věk a stejně by se nezúčastnili. Je jim však líto, že ani „pro ty mladý“ se na vesnici nic nepořádá a když ano, tak o kulturní život není takový zájem, jako byl dřív.

„Lidi si hodně vzájemně vypomáhali. My měli velký stavení, tak tatínek pomáhal těm menším. Měl koně, tak jim udělal na poli nebo jim nechal nějaký obilí. Oni jak toho měli kousek, tak nemohli pěstovat všechno. Pak zase když byli žně nebo jsme potřebovali pomoci my, tak přišli pomoci oni nám. To tak bylo normální.“ (paní Anděla)

„Ony vztahy mezi Němcema a těma Čechama před válkou nebyly špatný. Vzájemně chodili do rodin, aby se naučili jazyk. Potřebovali ten jazyk znát. Čeští muzikanti hráli na německejch zábavách. Až pak přišel ten Henlein a začal tu agitaci mezi Němcema. Tak se pak ty vztahy jaksi vyostřily, no.“ (pan Igor)

Pamětník Igor pochází z bilingvní rodiny. Otec byl Němec a matka Češka. Národností otázky byly často diskutovaným tématem. V rodině se hovořilo jak česky, tak německy. Přátelé, se kterými se rodina stýkala, byli také z obou těchto národů. Jelikož rodina žila v pohraničí, bylo zde více německého obyvatelstva. Po druhé světové válce, ve které otec pana Igora zahynul, došlo k odsunu Němců. Měla být odsunuta i rodina pana Igora. Jelikož otec zahynul a maminka byla Češka, směli na hospodářství zůstat. Zbyl jim pouze ten majetek, který spadal do vlastnictví maminky. Otcova část majetku byla zkonfiskována.

5.3.6 Život po revoluci 1989

„To bylo strašně rychlý. Já jsem zjistil, že toho musíme nechat během půl roku. Už tenkrát jsem byl soudnej a věděl jsem, že se to nemůže udržet a že bránit tomu nemá cenu. Ta doba to vyžadovala, ta doba to chtěla. Tak proč se stavět na zadní? To nemělo smysl. Jsme se drželi a pak když už to bylo nezvratný, tak jsem si to nechal odsouhlasit členskou schůzej, že to pošleme do kytěk a bylo.“ (pan Ota)

Po sametové revoluci v roce 1989 a pádu komunistického režimu se JZD začala rozpadat. To, co každý do družstva vložil nebo mu bylo odebráno a do družstva vloženo,

muselo být nyní v rámci restitucí zpátky navraceno. Pan Ota byl v době rozpadu předsedou družstva ve Vlčkovcích. Lidé, kteří měli svůj majetek ve družstvě, jej chtěli zpět. Proto bylo nutno začít družstvo likvidovat:

„Po roce osmdesát devět, kdy nám to lidi začli rozebírat, jsem se stal likvidátorem družstva. Osobně jsem družstvo likvidoval. Po revoluci si lidi začli brát pozemky zpátky ze družstva, takže jsem začal lidem dávat pozemky, veškerý náhrady, které byly spočítány podle tehdejších vyhlášek. Dostávali i dobytek zpátky, jenže ty krávy všechny, který jsme jim dali, jsme vozili rovnou do Březhradu na jatka. Se všema lidma jsme se museli vyrovnat. Měli tu majetkové podíly za odpracované roky a hektary. To jsme v rámci restitucí vše museli vyrovnat. Pak teda družstvo nemělo na čem hospodařit, když jsme pozemky vydali. Na členské schůzi jsme odsouhlasili likvidaci a já jsem potom dva nebo tři roky družstvo likvidoval. Brali jsme to jako běh života, že to situace vyžadovala. Vyrovnal jsem se se všema oprávněnýma osobama. Lidi byli všichni propuštěný a vyrovnaný. Jako jedno z mála družstev v republice jsme se s každým vyrovnali.“ (pan Ota)

Způsob navrácení movitých a nemovitých věcí se nazývá restituce. Po roce 1989 to byl základní nástroj k vypořádání s tím, co způsobil minulý režim. Zákon 229/1991 Sb. O restituci zemědělského a lesního majetku pojednává o odškodnění těch, kterým byl mezi lety 1948-1989 státem zabaven, prodán či pod nátlakem darován jejich majetek. Měl jim být navrácen buď původní majetek nebo měla být poskytnuta finanční kompenzace.⁵⁷

„Já mám podíl u družstva. Ten mám za odpracovaný léta a jak jsme dali dobytek, stroje a pole. To jsme se s bráchem podělili. Já tam mám ten podíl a z toho každý rok беру. Z části беру obědy. Družstvo mi vozí obědy. Já tam mám hodně. Mnoho nechybělo do miliónu, co jsme tam měla ten vklad.“ (paní Anděla)

„Pak byla revoluce a já jsem odcházel první. Ty kluci, co tam vydrželi ještě asi půl roku, tak už dostali odstupný. Já jsem odešel holej, ale mě to nevadilo. Dokonce jsem byl i na úřadu práce. Jsem poslouchal v rádiu Otu Černýho a tam byl pořad a říkali, že úřady práce dávají půjčku nebo dotaci. Jsem se musel přihlásit a opravdu jsem byl na úřadu práce.“

⁵⁷ TOMAN, M. a kol. *České zemědělství očima těch, kteří u toho byli*. 1. Praha: SMA, 2012, s.165-167.

Tady jsme už stavěli houbárnu. To se zedníci trhli, založili firmu. Tak já jsem tady dělal se zedníkama. Byl Zákon o půdě a restituce. My jsme tady zažívali peklo, nechtěli vrátit. Tady se družstvo nerozpadlo a nám nechtěli vrátit. Deset let jsme se s předsedou družstva soudili.“ (pan Jiří)

Nebylo pravidlem, že by se po revoluci rozpadla veškerá zemědělská družstva. Některá fungovala dál a fungují do dnes. Takovým příkladem je i družstvo, které mělo v držení majetek pana Jiřího. Ten ho chtěl v rámci restituce navrátit, ale nebylo mu to umožněno. Družstvo mu nechtělo navrátit všechn majetek a pan Jiří se musel deset let o majetek jeho rodiny soudit. Byl to dle jeho vzpomínek velmi náročný a nepříjemný proces.

Opačnou zkušenost má paní Anděla. Družstvo v Brzicích se taktéž nerozpadlo, ovšem přístup družstva byl vstřícnější. Za vystavení majetku nebo peněžní částky dříve, byly udány sankce. Pokud však na navrácení majetku nebo peněz dotyčný i přes sankce trval, bylo mu vyhověno. Paní Anděla vklad zpátky nepotřebovala a má ho u družstva uložený dodnes. Z vyhrazené částky, kterou u družstva má, jí družstvo zajišťuje každý všední den obědy.

„Nemohli si to všichni vybrat, to by to družstvo padlo. Takže jsme to tam měli uložený. Kdo si to chtěl vybrat, tak si to vybral. Třeba můj brácha si vybral a koupil si auto. Nemohl si ale vybrat všechno. To byla výpověď. Nejdřív si musel dát výpověď a za to ti pak dali. Můj brácha to chtěl bez výpovědi a to mu třicet procent strhli. Já to nepotřebovala a co bych si to brala a ještě aby mě z toho strhávali. Tak to tam mám a pak to budou dědit děti. Tady se to družstvo nerozpadlo a ještě se spojilo s okolníma.“ (paní Anděla)

„Mě ta práce bavila, furt jsem dělal a tak dále. Takže když pak přišel ten osmdesátej devátej a všechno se to zlomilo, to družstvo se začalo pomalu rozebírat, tak jsem přemejšlel jakoby co. Bud' půjdu někam jinak a nebudu tady čekat, až to družstvo rozeberou a nezbude tady nic. Kam pak půjdu? Mohl jsem jít do firmy, ale moc jsem nechtěl. Měl jsem myšlenku, že to zkusím sám. Vzpomněl jsem si na svého tatínka, který říkal, že na tu práce měl chuť, protože dělal sám. Tak i já jsem měl ten samej pocit. Chtěl jsem si dokázat, že to zvládnu. Vůbec jsem si nepřipouštěl, že bych mohl zkrachovat. I když mě to asi mělo napadnout, ale nenapadlo.“ (pan Josef)

Pan Josef začal soukromě hospodařit a hospodaří do dnes. Zmiňuje, že od spousty lidí si mohl odkoupit jejich pozemky, díky dobrému jménu jeho rodičů. Mnohokrát zmínil, že svou práci vždycky měl a má velmi rád.

„Opravdu jsem do toho měl strašnou chuť, dělat. Začal jsem obcházet lidi, abych si sehnal nějaký hektary a že teda začnu hospodařit. Obešel jsem spoustu lidí. Přišel jsem jestli by mi nenechali ty hektary. Spousta mi řekla, že mě neznají, ale znali moje rodiče. Že oni byli hodní a slušní a že mi to dají. To je to gró tý rodiny. Přes náhradní restituci jsem získal dílnu. Lidem jsem udělal smlouvu a za tři roky jsem jim musel zaplatit přes milion. To bylo jako poměrně krutý v tom začátku, ale všechno jsem ustál.“ (pan Josef)

„Prvního první devadesát jedna jsem odešel z á chá pé a začali jsme tady stavět ty houbárny. Tak lehce to nešlo. Jsme stavěli a najednou zdražili. Materiál šel nahoru. Tak jsem žádal o bezúročnou půjčku ministerstvo. Ten ministr mi řekl, že tam nejsou kvůli tomu, aby podporovali neekonomické projekty. To jsem se teda naštvál. Já jsem mu pak jenom chtěl říct, že v roce dva devět jsme vyhráli Farmu roku. My jsme to pak teda dostavěli. No teď to bouráme. Byla to rasovina. Do dvou hodin do rána jsme sbírali, ty houby rostli před očima. To ale byly zlatý časy. Na trhu se pak změnila situace. Žampiony měl kde kdo. V roce 2009 jsme s tím přestali.“ (pan Jiří)

„Po rozpadu toho družstva, družstvo lidem proplácelo to, co bylo do toho družstva vloženýho. Dobytek se většinou odvážel na jatka a odtamtud peníze za ten dobytek. Zemědělský stroje, co byly vložený, tak někdo dostal zpátky, někdo taky ne. Já jsem se sem na hospodářství vrátil v roce devatenáct set devadesát devět. Do té doby to tu bylo prázdné.“ (pan Jaroslav)

Pan Jaroslav se v roce 1958 přestěhoval se svou manželkou do Nemojova. Na statku zůstali jeho rodiče, kteří pracovali v JZD. Během rozpadu družstva již nebyli živí a tak restituce vyžadoval pan Jaroslav. Polnosti i stroje prodal soukromému zemědělci, který mu je v řádu let splácel. Statek zůstal prázdný. V roce 1999 se do něho pan Jaroslav se svou rodinou zpět nastěhoval.

6 Závěr

Bakalářská práce byla zaměřena na proces kolektivizace zemědělství po druhé světové válce v Československu. Kolektivizace znamenala přechod ze soukromého hospodaření na družstevní a pro statkáře nesla řadu změn. Problematika byla sledována z pozice pamětníků, jejichž rodiny kolektivizace zasáhla.

Práce byla rozdělena do dvou částí. V první části byl představen cíl práce a metodika. Ke sběru dat byla zvolena kvalitativní metoda. Pro naplnění cíle se výzkum prováděl metodou orální historie. Ta byla pro práci vhodnou z hlediska pochopení subjektivního pohledu pamětníka v návaznosti na jeho osobní vzpomínání. Dále byla představena teoretická východiska. Nejprve byla popsána paměť v obecné rovině a následně paměť kolektivní. Pojetí času bylo představeno na kontrastu minulosti a přítomnosti. Posledním teoretickým východiskem byla každodennost, která byla konkretizována na každodennost socialistickou. Druhá část práce prezentovala výsledky výzkumného šetření.

Zkoumaný proces byl sledován v širokém kontextu získaných životních příběhů. Pamětníci nejprve hovořili o prožitém dětství a jejich zemědělském původu. Původ z takového prostředí se jim promítl do celého života. Byl reflektován již v dětství, kdy pamětníci pomáhali s polnostmi a dobytkem. Reflexe se objevila i ve výběru škol, kdy se všichni pamětníci vyučili na odborném učilišti. Důležitým tématem vzpomínkových vyprávění byla násilná kolektivizace a vznik Jednotných zemědělských družstev. Osudy rodičů každého z narátorů byly různé. Společné však měly jedno, majetek. Každý měl jinou výměru polí a velikost statku. Pro každou rodinu to však znamenalo obživu, práci a domov. U některých měla kolektivizace za následek nucený vstup do družstva a zkonfiskování části majetku. Jinde byl zabaven veškerý majetek, uvězněn člen rodiny a rodina utrpěla extrémní ztráty. Vše probíhalo nedobrovolně. Nikdo se svého majetku vzdát dobrovolně nechtěl. Pamětníci se shodli na „nelidském“ postupu tohoto procesu. Byl nastolen faktor strachu, kterému se mnohdy nebylo možné postavit čelem. Vstup do JZD byl nucený. Všichni zaznamenali vlnu hromadného vystoupení ze družstva. Vládním režimem byl po krátké době opět vyvolán nátlak a do družstev se muselo znovu vstoupit. Až na jednoho pamětníka, který působil v melioračním družstvu, všichni do JZD vstoupili. Pamětníci se shodli na nepřipravenosti a hrůzných podmínkách v prvních letech fungování družstva. S nárůstem množství strojní techniky reflektovali zdokonalení způsobu práce. Usnadnění práce v průběhu let nereflektovala pouze jedna pamětnice, která pracovala v živočišné výrobě.

Konkrétně hovořila o absenci strojního dojení, které bylo do družstva pořízeno až po jejím odchodu.

Pamětníci kolektivizaci chápali jako zásah do každodennosti. Jejich každodenní pracovní rutina se změnila. Svobodné a soukromé hospodaření se přeměnilo na nucené a řízené. Míra zodpovědnosti klesla, neboť o vlastní majetek se člověk stará zodpovědněji, než o majetek společný a cizí. Postupně se začala vytrácet vzájemná výpomoc, dobré vztahy a vazby, které dříve byly pro vesnický lid ikonické.

Z výzkumu lze vyvodit, že proces kolektivizace pamětníci hodnotili v závislosti na velikosti majetku. Žádný z pamětníků nucenou a násilnou kolektivizaci nevnímal kladně. Menší hospodáři se však se situací, která nastala a nedalo se jí beztrestně vyhnout, vypořádali snáze než velcí statkáři, pro které bylo náročnější vzdát se toho, co po generace jejich rodiny vytvářely. Změna nastala ve formě práce. Z individuálních cílů a způsobů hospodaření se statkáři museli naučit pracovat kolektivně a mít společný cíl.

Po roce 1989, kdy se JZD rozpadala, měl být statkářům jejich majetek navrácen. Mělo tak být učiněno v rámci restitucí. Nestalo se tak ve všech případech. Pamětníci zmínili, že nenavrácení majetku bylo zcela běžnou praxí. Majetek, který byl navrácen, byl často ve velmi žalostném stavu. Majitelé ho buď prodali nebo zlikvidovali. Některá JZD nabízela finanční kompenzaci. Z oslovených pamětníků se pouze dva jedinci opět vydali cestou soukromého zemědělství. Nyní jsou velmi úspěšnými hospodáři a pokračují tak v rodinné tradici. Osudy rodin narátorů byly různé. Každá byla zasažena jiným způsobem. Míra postižení byla také různá. Připravení o svobodnou volbu vzdělání, povolání a bydliště a byli všichni. Nesvobodu cítili i ve všech dalších podobných životních rozhodnutích. Zpětně na proces kolektivizace a následky s ním spojené vzpomínají s určitým nadhledem. Jistou míru křivdy v sobě má ovšem každý. Následky kolektivizace spatřují v negativním postoji lidí k zemědělství.

7 Seznam použitých zdrojů

Tištěné dokumenty

ASSMANN, J. *Kultura a paměť*. 1. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6.

BERGER, P. a T. LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality*. 1. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-46-1.

BLAŽEK, P. a M. KUBÁLEK. *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a stredo-evropské souvislosti*. 1. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-226-7.

BLAŽEK, P., K. JECH a M. KUBÁLEK. *Akce K - vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech*. 1. Praha: Pulchra, 2010. ISBN 978-80-213-2033-8.

ČADOVÁ, E. a kol. *Diagnostické domény*. 2012. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012. ISBN 978-80-244-3052-2.

HALBWACHS, M. *Kolektivní paměť*. 1. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-016-2.

JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. 1. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.

JECH, K. *Soumrak selského stavu 1945-1989*. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. ISBN 80-7285-010-5.

JÍLEK, T., A. JÍLKOVÁ a kol. *Železná opona*. 1. Praha: Baset, 2006. ISBN 80-7340-080-4.

LE GOFF, J. *Paměť a dějiny*. 1. Praga: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-862-6.

MAŘÍKOVÁ, H., M. PETRÁŠEK a A. VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. 1. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

MASLOWSKI, N., J. ŠUBRT a kol. *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*. 1. Praha: UK, 2014. ISBN 978-80-246-2689-5.

MAYER, F. a Z. VAŠÍČEK. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. 1. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-162-8.

NOSKOVÁ, J. *Biografická metoda a metoda metoda orální historie: Na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu*. 1. Praha: Etnologický ústav ČR, 2014. ISBN 978-80-87112-84-7.

PAŽOUT, J. *Každodenní život v Československu 1948/9-1989*. 1. Liberec: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. ISBN 978-80-87912-35-5.

PŠENIČKOVÁ, J. *Kolektivizace zemědělství: vznik JZD 1848-1949*. 1. Praha: Státní ústřední archiv, 1995. ISBN 80-85475-23-5.

- PULLMANN, M. *Konec experimentu: Přestavba a pád komunismu v Československu*. 1. Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-31-5.
- RŮŽIČKA, M. *Vyhnanci - Akce "kulak"*. 1. Havlíčkův Brod: Miloslav Růžička, 2008. ISBN 978-80-254-6522-6.
- STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. 1. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.
- TOMAN, M. a kol. *České zemědělství očima těch, kteří u toho byli*. 1. Praha: SMA, 2012. ISBN 9788086874395.
- VANĚK, M. a kol. *Sto studentských revolucí*. 1. Praha: Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4450-9.
- VANĚK, M. a P. MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. ISBN 978-80-87398-11-1.
- VANĚK, M., P. MÜCKE a H. PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.
- WIEDEMANN, A. "Pojď s námi budovat pohraničí!". 1. Praha: Prostor, 2016. ISBN 978-80-7260-337-4.

Elektronické dokumenty

- HAMMER, J. *Obraz normalizace v paměti Pražanů*. Praha, 2015. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita. Vedoucí práce PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.
- KNAPÍK, J. Pionýr družstevníkem? Pionýrská zemědělská hospodářství v letech 1959-1964. *Soudobé dějiny*. 2020, **27**(1), 58-99. ISSN 1210-7050.
- O nás. *Česká asociace orální historie* [online]. Praha: WordPress, 2022 [cit. 2022-03-14]. Dostupné z: <http://www.coha.cz/o-nas/>
- PULLMANN, M. Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění. *Soudobé dějiny* [online]. 2008, 15(3-4), 703-717 [cit. 2022-02-10]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/knav/view/uuid:be897e0f-55f9-11e9-bf5c-001b21187a68?article=uuid:6e83005f-b33d-35b3-c883-00e3f9474e52>.
- ŠUBRT, J. Kolektivní paměť: Na okraji jedné legendy. *Sociologický časopis*. 2011, **47**(2), 395-406. Dostupné z: doi:10.13060/00380288.2011.47.2.09
- SEDLÁK, P. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. *Soudobé dějiny*. 2013, **20**(1-2), 120-157. ISSN 1210-7050. Dostupné z: doi:10.51134/sod.2013.006

ŠUBRT, J. a Š. PFEIFEROVÁ. Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. *Historická sociologie*. 2010, 2(1), 9-29. ISSN 1804-0616.

TOPINKA, J. Zapomenutý kraj. České pohraničí 1948-1960 a takzvaná akce dosídlení. *Soudobé dějiny*. 2005, 12(3), 534-585. ISSN 1210-7050.